

Багдада

Година LVII

Јануар - март 2015

Број 503

САДРЖАЈ

Разговор са Добрицом Ђосићем

Павле Б. Бубања: О рату, реч за мир 3

100 година од рођења Бранка Ђопића

Зорица Турјачанин: Стазама „Зачаране шуме” 8

Поезија

Живорад Недељковић: Предео над Врњачком
Бањом, Блато, Звер у срцу, Избица 13

Из Крушевачке филозофско књижевне школе

Јован Аранђеловић: Стид и правда
као политичке врлине 17

Савремена ирска поезија

Шејмус Хини: Биљна, Балирка,
Тамо у Дерију доле (Превео Стефан Пајовић)
Преминуо Шејмус Хини 50

Ђоко Стојичић: Сто година

Рашка Димитријевића, песма 61

Саша Тодоровић: Лирски записи на планини 63

Прича

Љубица Ненезић: Кулук	66
Анђелко Анушић: Колона (монодрама)	72

Осврти

Небојша Брадић: Дунав, река прича (Клаудио Магрис: Дунав)	94
Александар Б. Лаковић: Горка меланхолија и (само)иронија: (Петар Пајић, Изабране песме)	96
Милош Петровић: Есејстички фрагменти (Мирослав Максимовић, Скривени посао)	103
Ружица Комар: Импресије са пута (Мићо Цвијетић, Блиске даљине Москва и Кијев)	106
Гордана Влаховић: Разгранаване национа” (Јанко Вујиновић: Књига о Храсту)	113
Живомир Миленковић: Историја српске књижевности за децу и младе др Миомира З. Милинковића	118

ПАВЛЕ Б. БУБАЊА

О РАТУ, РЕЧ ЗА МИР

Против рата се говори откад људи ратују; и што говор о рату бива убедљивији, рат постаје тоталнији. Разрешење тог егзистенцијалног парадокса је неизвесно.

Не верујем да ће се остварити Моравијино предвиђање да ће човечанство осетити „*инстинктивну потребу да рат прогласи за табу*”. До тог стања разума, разум не може да досегне, јер његова производња идеја и средстава нема за сврху апсолутно разумно понашање човеково; његова је сврха у перманентној промени стања, моћи и односа чији је схврсисходност темпорална, а не есхатолошка.

Умберто Еко сматра да је „*интелектуална дужност обзнана идеје о немогућности рата*”. Он одбацује питање човечности и нечовечности, моралности и неморалности рата и даје налог интелекту да исходе рата види изван етике и идеологије, да га види у његовом практичном бесмислу. Али и то увиђње представља онај вид рационалности који није својствен људској природи. Насупрот Еку, то увиђање практичног бесмисла рата ја видим више у нагону егзистенцијалног страха од суицидијалне смрти но у моћи кантовског разума.

Ратовање људи за најразличитије циљеве и мотиве у XX веку доживело је епохалан „*прогрес*”;

збило се остварење Клаузевицевог „*апсолутног рата*”, „*апсолутног*” у новом - тоталном значењу. Појава авијације као ратног оруђа довела је до убијања и разарања и са неба. Бојиште је целокупна територија нападнутог и нападача; укинута је ратна позадина, цивилно становништво страда равноправно или више од војске. Разарања су постала апокалиптична. Електронски медији са моралним поништењем противника, пропаганда мржње, клевета и лажи о противнику са лажима о својим „*светим*”, „*праведним*” и „*ослободилачким*” циљевима, чине савремене ратове заиста тоталним. Противника треба најпре духовно унизити па га биолошки уништити. Треба му разорити све што је на његовом тлу створено; треба га обезвредити у људској заједници; треба уништити и природу у којој живи. Савремени рат је и антиеколошки рат. Можда ће рат медијима постати перманентни облик рата у информатичкој, интернетској цивилизацији. Новинари и камермани сателитских телевизија постали су убице опасније и ефикасније од ратних специјалаца. Демонизација противника и кад их врше „*демократске*” државе и њихове институције, поприма карактер трибалистичке и расистичке мржње. Та производња мржње коју врше електронски медији, у овом добу Срби су њихове највеће жртве, потпуно је морално и духовно обешчастила рат као могућу борбу за неки општији и људски циљ; лишиле га сваког витештва и сваке духовне врлине. На садашњим ратовима не може настати ни епска поезија ни есхиловска и шекспировска трагедија. Садашњим ратовима заиста се окончава једна историја. Медији у функцији тоталног рата, остварују тотални нихилизам у облицима демократског и хуманистичког лицемерја. Рат медијима

је рат лажима. Убице се представљају као „хуманисти” и „демократи”, а плаћени лажови - истинобожцима. Парадокси се умножавају до нераспознавања.

Локални и међуетички, верски и освајачки, идеолошки и ослободилачки, праведни и неправедни ратови у нашем веку прерасли су у светски рат; у перманентан светски рат од 1914. до 1999. године. Први светски рат узроковао је револуције и Други светски рат; Други светски рат са својим исходима проузроковао је „хладни рат”; у „хладном рату” такмичарска производња оружја два супротстављена блока, особито нуклеарног и ракетног, исцрпла је највећу војну силу света - Совјетски Савез, до апсурдности деформисала њену производну структуру, подстакла и урушила саме темеље совјетске привреде и државе. За одржавање војне равнотеже, односно, мира у „хладном рату”, индустрија наоружања и издржавања највеће армије на свету, посисала је економске и интелектуалне потенцијале Совјетског Савеза и довели читав друштвени и економски поредак до ентропичног колапса.

Србија је доживела и преживела и Мали светски рат 24. марта 1999. Западна алијанса, 19 држава уједињених у НАТО, напали су малу Србију и Црну Гору. Био је то јединствен рат у историји ратова. Најпре по лицемерју своје мотивације; била је то постмодернистичка обнова „светих” циљева крсташких ратова: да се спречи хуманитарна катастрофа Албанаца којој су сами највише допринели. У име тог циља, нападом на Србију НАТО је изазвао хуманитарну катастрофу Србије, али и албанског и српског народа на Косову. Друга изузетност овог Малог светског рата је неравноправност непозната у историји ратова. Најбогатије државе света са 800 милиона становника

напале су државу од 11 милиона становника и једну од најсиромашнијих земаља Европе: изузетност агресије Западне алијансе на Србију и Црну Гору је и у искључивој употреби авијације и ракета са велике удаљености од којих нисмо имали одговарајућу одбрану, па је ракетама и бомбама побијено више цивила но војника.

Био је то некакав виртуелни рат: ми нисмо видели своје убице; понекад смо чули брујање у висинама, понекад је ракета у стравичном шиштању пролетела изнад неких испод њеног смера; најчешће смо се стресали од огромног треска... А сваке ноћи, дуго верујући да је звезда Северњача, на северозападу неба светлео је њихов сателит који нас је снимао, видећи у каквој смо одећи и у какво склониште бежимо док сирене завијају. Све је било нестварно стварно. То и није био рат. То је било убијање немоћних и рушење небрањеног. У том убијању и рушењу није било ни јунаштва ни кукавичлука; ни части ни срамоте, јер борбе није било. Било је само њиховог техничко-технолошког успеха и наше упорности да достојанствено трпимо своје уништавање.

До овог Малог светског рата против Србује, пацифизам је за мене био религија, просветитељски хуманизам, идеологија. Од тог натовског рата, пацифизам је одредница српског опстанка. Техника и технологија учиниле су немогућом сваку одбрану малог и техничко-технолошки неравноправног противника. Нема више херојског и праведног рата. Традиционална ослободилачка идеологија српског народа, смисаоно је угрожена техничко-технолошким развојем савремене цивилизације. Данашњи српски нараштаји стоје пред задатком рedefинисања националне идеологије и њене ослободилачке и државне основе. И патриот и

издајник, морају да се одређују по новим критеријумима. Мир је од сада основ српског патриотизма. За мир се мора бити не само из хуманистичких побуда, него изнад свега из егзистенцијалних разлога. Техничко-технолошки рат не само да је уништио многе економске, комуникацијске и цивилизацијске вредности српске земље, него је отровао и наша поља, воћњаке, винограде, шуме.

У садашњости и будућности таквих ратова српски народ мора да тражи спас само у миру.

20. јул 1999.

Добрица Ћосић

ЗОРИЦА ТУРЈАЧАНИН

СТАЗАМА „ЗАЧАРАНЕ ШУМЕ”

У Ћопићевом литерарном опусу бајка заузима невелико, али значајно мјесто. Чак и онда када је себи постављао друге и другачије задатке, када је писао аутобиографску прозу инспирисану интимним доживљајима дјетињства и завичаја или чак приче са ратном тематиком (*Курир V чете* или *Подвизи Прпићеве десетине*), у редовима и између редова, „изнад и испод текста”, писац је уносио дозу поетичности и лиризма, маштовитости којом је забављивао свијет и свему давао лелујавост сна одсањаног испод змајевих крила. Ћопићева фасцинација причом која у себи носи одбљеске праскозорја људске маште може се тумачити као сачуваним оазама дјетињства у његовој души, једном, како би рекао Милован Данојлић, „битно дечјим осећањем света”, тако и очараношћу дјелом које је, у свом раскошном метафоричком саћу, попут богате кошнице, сачувало не само вајкадашњу мудрост него и „симболичне приказе пресудних животних искустава”. (Бетелхајм)

Ћопић је, како мисли Ристо Трифковић, бајку схватио као „кључ којим се најлакше отварају тајна врата дјечје душе”. Да би тој души, блиско и без посредника, открио неке темељне истине живота и постојања, да би помогао младом бићу да савлада запреке одрастања, открије свој лични и колективни идентитет, Ћопић је пошао трагом своје слутње, у царство бајке, у причу у

којој је „све стварно и нестварно у исти час”. Та „нестварност” почива на универзалној графици симбола, на оној емоционалној разини на којој је сновито збивање „подигнуто на неколико степени више од обичне температуре”.

Колијевку бајки, њен завичај, писац налази у „чаробној шуми” која се налази на крају свијета и на почетку наше људскости. („У шуми овој, ко зна да слуша / бесмртно дише народна душа.”)

И док је *Шума Стриборова* Иване Брлић-Мажуранић, са свим њеним чудесима, искључиво плод стваралачке имагинације свог творца, Ћопићева „чаробна шума” испуњена је бујном вегетацијом народног замаштавања и гатања:

*„Чаробна шума, љепша од баште,
припада славном народу твојем,
јунаци ту су његове маште,
носе их људи у срцу своме.”*

Аутор, дакле, наглашава везу својих бајки са фолклором, традицијом, наслијеђеним искуством народног приповиједања. Та повезаност, у коначном резултату, више се огледа у припадништву истој духовној и етичкој матрици, него у индивидуалним умјетничким рјешењима унутрашњих простора дјела. И као што су Пушкин и Андерсен садржавајући препознајне фасадне елементе народне бајковите градње у своја здања уносили садржаје „свога духа, душе и срца”, постижући симбиозом колективног искуства и личног нерва виши литерарни квалитет, тако ни Ћопић није изгубио свој стваралачки персоналитет, иако у његовим бајкама „проговара цијела душа славенског племена.”

Аутор је задржао симболе, ситуације и јунаке народних скаски, али им је најчешће мијењао функцију, колоритет и смјер учешћа у бајковитом збивању. Тако је из темеља измијенио значење и садржај појма шуме, која, по тумачењу психоаналитичара Бруна Бетелхајма означава „мрачни, скривени, скоро непроходни свијет нашег несвјесног”. И док је у народним гаткама шума беспутни простор у којем се лако залута, а тешко налази излаз до свјетлости (до нашег свјесног бића), Ћопићева шума је пуна озарења, лако проходних стаза по којима, у вјечитом презенту прича, путују јунаци давно зацртаним стазама правцима своје унапријед одређене судбине.

Шумом се креће лукави Ћосо, рударе патуљци, тумара Међедовић са буздованом, Лакат браде јаше на лисцу, дивови се ноћу окупљају око самотних воденица, Црвенкапа скреће са пута, Небојша јунак чека своју аждају, капетан мачор плови бурним морима у потрази за златном рибицом, а Пинокио са својом лијеном братијом таљига према земљи Дембелији.

Иако је шума пренасељена бићима народног предања и класичне бајковите козмораме, интересантно је да се код Ћопића „дежурни негативци” готово и не јављају. Вук или вјештица који, по Бетелхајму, представљају вањску пројекцију зла у бићу („екстернализацију... злости самог дјетета”) готово и да немају мјесто у Ћопићевом свијету доброте и блакости. Уколико се, пак, појаве, они су негдје на рубу збивања, више као неизбјежан инвентар замаштаног екстеријера него као пресудни протагонисти приче.

Као што није скривао најчешће фолклорни идентитет својих јунака, Ћопић ни у погледу фабуле и заплета није по сваку цијену ишао за невиђеним рјешењима.

Његове бајке нас подсјећају на старинске живописе преко којих су нанијети нови слојеви боје и који, у друкчијем субјективном обасјању, зраче чаролијом наивних слика.

Но, без обзира колико ова бајка импресионирала чаровитошћу, њихов једини задатак није позив на маштање, уљуљкивање музиком која допире из земље „иза граница могућег”. По Ћопићу, „свака бајка, ма како чудна, / није ни празна ни узалудна” у њој „истине, пупољак вије / под плаштем тајне брижно се крије.” „Пупољак” истине представља неку мудрост, драгоцену сазнање које претходне генерације преносе најмлађим као путоказ за будућност.

У бајци *Црвени врабац* писац изражава мисао да земља среће у којој живи чаробна птица није предио материјалног изобиља. Магарац и мачак који су се полакомили за добрим залогом и којима пун трбух представља врхунски идеал, никада неће доспјети до ње. Дјечак и пас ће, након дугог тражења, схватити да је пријатељство највећа вриједност и да ништа не може толико да усрећи као љепота блискости и дружења. Наравно, црвени врабац је остао изван човјековог домаћаја (као и златна рибица, уосталом), али је прихватљиво рјешење егзистенцијалне енигме нађено и мимо њега., у сфери људског.

Сличну поруку носи и бајка *Рибар и мачак* на чијој се периферији налази мотив о златној рибици која је у стању да испуни човјекову жељу. Видјевши да смрт пријети да му заувјек однесе пријатеља, мачак – капетан креће у невиђену потјеру за чудесним становником дубина који рибару треба да врати младост. Па иако храбри капетан губи битку са олујним морем, бајка није застрта веловима безнађа. Старац неће моћи, попут баке у *Шуми Стриборовој* Иване Брлић-

Мажуранић, да се врати у дане свога младалаштва, али ће му рибица послати унука кроз кога ће живот наставити да траје у свом обновљеном и подмлађеном облику.

Вјечне истине бајке Топић је заогрнуо узбудљивим богатством слика које пале машту и подстичу осјећања. Основни квалитет ових дјела је лиризам, надахнутост, свјежина израза, дакле чиста, есенцијална поетичност. Завичај пјесника и бајке је у језику који, како је забиљежио Ристо Трифковић, „носи у себи, у њедрима, у утроби својој, јакост и јаркост прве и праве народске ријечи, свјежину и снагу небираног а нађеног и погодног израза”. Посебну боју и густину тексту, осим лиризма, даје хумор који је „дубок, густ, органски и – мудар”. Захваљујући њему и тамна истина о животу постаје прихватљивија и људскија.

ЖИВОРАД НЕДЕЉКОВИЋ

ПРЕДЕО НАД ВРЊАЧКОМ БАЊОМ

И обичан зимски пејзаж, младе грабове
И церове шуме на падинама спуштеним
Ка ретким кућама, недохватан је.
Иза прозора аутомобила, и измаглица
И румен над њом, постају вишеструко
Урамљена, погледом заштићена слика.

Рећи да знам шта је на њој, било би
Охоло и неразумно, иако видим дечицу
Иза зидова, а младунце дивљачи кроз
Скраму шипражја; саму неуку припрему,
Не мудрост да живот образложи и спусти
Поуздање у њега, не зрелост којом би се
Огрнуо зимски пејзаж. Нема брижности
Ни за лед на улепшаним гранчицама,
Ни за тешке замахе орлових глади.

Доле, у бањи скутреној око топлих извора,
Пресијавају се плочници, кораци не знајући
Трагају за отиском погледа. Радости има
У недохватном: журно уклања рамове
И бојама преображава разборитост за којом

Сам чезнуо, пропуштајући да сазнам шта је
Заиста моје, залеђен у пустоши непостојања.

Увек у изобиљу унутрашњих представа.
Не тамо где живот опстаје, и мами све јаче
Откад је постао погледом заклоњен предео.

БЛАТО

у шумама на Гочу

Није нужно схватити да је овде и ништа
Било драгоценост, остављена да зри и трули.
Опорави се потом, све важнија срцу које
Забаса у потрази за самоћом између ратова,
Напујданих да и самоћу претворе у грумен.

Није нужно схватити да овде није било пута.
Опет га нема: само распамећено блато и траг
Тешких точкова поред воде и здравља у њој.
Стабла су одвучена на пилане, потом дигнута
На спрат да раздвајају собе, видају страхове,
Несхватљиве црву у тами негдашње букве.

А рат, рат нема шта да тражи овде где ништа
Довољан је ослонац, неће разумети залудност;
И самоћа је изгажена, утиснута у живу кашу
Као звезда у сјајем очерупану крошњу неба.

Рат, уверен да његово је ништа налик другом,
Још нествореном, над којим душа дуби пут.

ЗВЕР У СРЦУ

Лако је рећи: један од оних дана у којима
Светлости има мање него других састојака,
А њих мање него нечег што је сувишно
Или изгледа да јесте: туга над измаглицом
И представом достојном часа кад нагрну
Ослободиоци носећи на мачевима пресуде.
Уверени да брза смакнућа нису доказ о звери
У срцу, него недужна песма тог истог срца.

Један од оних дана у којима срце не зна
Где да се дене; да ли у сопствenu, ни из чега
Набујалу тугу, или у околно нечујно мирење,
Створено пристанком на аветињске улоге.

Или у непроменљив распоред састојака, тамо,
Иза мирних застора у намаза, где у бескрајној
Спорости чили детињство дуж схватљивог реда
Одложених књига; вратити се у неред, узимати
Једну по једну, оживети у њима, увек нов.

Сазнати да ће доћи дан у коме биће излишно
Сазнање да немам куда до у свет који сам
Стварао. У један од лаковерних, препуњених
Очајем и кроћеним зверима. И не изговорити
Никад да места је све мање, тражити га.

ИЗБИЦА

Дошао је, силнији него што је у сећању
Осликано, љут на водена оклевања, бесан
Због самилости према мудрим старцима
И радозналој деци. Каснио је не хајући
За дату реч; сада би у налету надахнућа
Да прикаже све своје моћи: први снег.
Налик огорченом песнику слаже слој
По слој речи које све би стале у ледну
Синтагму: набујало, херметично лудило.

И ко сада њиме да се бави; зар народ, још
Неразуман у метафорама давних освајача,
Збуњен пред епском нотом сопствених
Похода на туђе ништавило, зар ја, застао
У излишности сметова, будан у наносима
Неупоредивих очекивања и заноса.

Зар деца и старци белину могу откључати,
Зар знатижеља и искуство у њој да траже
Ослонац и узимају једно од другога. Зар ја,

Остао без иједног кључа у избици од леда,
У којој сазнавах да непреводивих налета
Надахнућа и моћи нема нигде до у њој.

ЈОВАН АРАНЂЕЛОВИЋ

СТИД И ПРАВДА КАО ПОЛИТИЧКЕ ВРЛИНЕ

Сажетак. Осећај стида се обично своди на лични чин или доживљај. Познаје се углавном тај његов облик. Међутим, лако је показати да је стид и нешто друго, много важније од тога, наиме да је и политичка врлина. При том треба рећи и оно што је најосновније – да је тако схватан од искона и то у великим филозофијама. Други проблем којем ћемо посветити пажњу јесте зашто се посебно у нововековљу, стид све ређе појављује у овом изворном, изузетно вредном виду у готово свим областима културе осим, донекле, у књижевности о чему посебно уверљиво сведочи једна песма Милоша Црњанског написана „у славу убиства и Принципа“.

Биће речи и о употреби појма стида у делима других великих српских писаца. При том, у књижевности се поима углавном као лични доживљај, али такође, као што ћемо показати, и као политичка врлина, чему ћемо посветити изузетну пажњу ограничавајући се на стваралаштво српских писаца.

Посебан изазов биће однос стида и правде; тражићемо одговор на питање зашто се ове политичке врлине, од времена грчких филозофија, схватају као тесно међусобно повезане? Како та веза временом постаје све слабија и зашто се у нашој савремености

све више губи и занемарује чак и у филозофији, а још изразитије у друштвеној теорији.

Поменуо сам само неке проблеме чијим ћемо разматрањем настојати да покажемо да је појам стида као политичке врлине, посебно у наше време, неопходан пре свега у критичкој мисли уопште, а посебно у оној угрожених и обесправљених народа. Свестрано и продубљено разматрање варварског деловања тзв. „цивилизационих народа“ као и њима подређене теоријске мисли, захтева да се политичке врлине схвате у изворном облику, посебно да се правда и стид не раздвајају. То је важна претпоставка свестраног и свеобухватног приказивања начина на које евроатлански свет, често на најсуровије и најбезочније начине, задовољава своје себичне интересе – у најширем смислу ове речи – на штету других народа.

Тог безочног и бестидног насиља највеће жртве су, разуме се, државе које нису у стању да се насилништву успешно супротставе, да очувају своју самосталност, да своја богатства користе за сопствени развој итд. У остваривању тих срамних циљева агресорима увек важан ослонац, поред насиља, представљају властодршци у угроженим или окупираним државама; у њиховом стицању често неограничене власти највећи значај има верност евроатлантистима а не народу. Слично властодршцима понашају се и неки „људи културе“ или тзв. елитни интелектуалци којима је од свега важније да заслуже неко признање завојевача, при чему није најважније да стекну и материјалну корист. Често је важније да заслуже неко признање, неку награду, да се стекне име и углед „великана“ и то не само у националним оквирима.

У нашој савремености стид се обично схвата као особено осећање, својствено онима који са пуно

обзира прилазе свему што у животу чине. У сличном значењу употребљавају се и неки други појмови. Стид се понекад схвата као појам сродан савести јер нас та осећања обузимају ако смо их изневерили, посебно ако смо се понашали безобзирно или бахато.

Ретко се увиђа да стид није само једно посебно осећање, нешто субјективно што одређује појединца, већ и да је много више од тога, а можда треба рећи и знатно важније. Ту „другу страну“ стида рано су увидели стари Грци и придали јој у својој филозофији изузетну важност већ и тиме што су је означили као политичку врлину. Пре него о томе нешто више кажемо, треба нагласити како тај појам временом све више губи значај у политичкој филозофији а посебно у друштвеној теорији нашег времена. Нема ни трага од оног значаја који је тој врлини као политичкој придао Платон у једном од својих најважнијих дијалога, у Протагори, истакавши њену везу са правдом.

Треба поменути да је Хегел у својој Историји филозофије, у одељку о великим софистима знатну пажњу посветио овим врлинама о којима у митском облику говори Протагора. Тај мит Хегел је назвао „изузетно значајним“.

Поменуо сам да у нашој савремености идеологизација политичке мисли потискује појам стида покушавајући да властодржачку делатност прикаже у најбољем светлу, да о њој говори језиком чињеница, ослобођеним свега што схватањем стида као политичке врлине – коју Хегел означава изразом „политичка мудрост“, постаје видно. У прилазу који није подређен изопаченом, идеологизованом разумевању стида и правде указују се увиди који сведоче да су одредбе политичких врлина у Протагорином миту, одиста „бескрајно значајне“. Важност ових појмова постаје

видна ако се они схвате као две нераздвојно повезане „политичке врлине“, дакле онако како су и одређене у Платоновом дијалогу.

Пре свега, треба рећи да „мит“ овде означава изабрани начин излагања, а не нешто што потиче из културног наслеђа, из народног предања. Ово постаје јасно ако обратимо пажњу како се Протагора опредељује за облик излагања својих погледа о начину на који су свим живим бићима подељене снаге опстанка. Он наине пита своје слушаоце да ли да излаже своје погледе у митском облику, или наводећи разлоге; они одговарају да се сам определи за начин излагања; он бира митски израз а не „говор на основу доказа“. Дакле, он не износи садржај неког исконског мита, већ своје погледе приказује у том облику који је најприступачнији разумевању младих људи.

Скраћујући причу на оно што је за ова наша разматрања важно треба истаћи да је у тој подели снага живим бићима једино људски род остао без онога што је битно за његов опстанак. Зевс се забринуо па је послао Хермију да им расподели правду и стид, свима подједнако а не онако како су дароване остале снаге опстанка или способности и вештине другим бићима. По речима Зевса, свима једнако, „јер градови (полиси) не би могли постати кад би те врлине само мало њих имало као што ствар стоји с другим вештинама. И закон постави од мене“, настави Зевс, „ко не може да има стида и правде, нека га убију као несрећу града“

Зевс је издвојио ове две врлине како би обезбедио да људи живе у слози, како би могли надјачати опасне животиње, како би њихови градови (државе) били довољно снажни да се супротставе онима који би их угрожавали.

Један од облика политичке врлине јесте и ратна вештина којом полис брани своју слободу и живот у миру.

Врлине о којима говоримо сведоче о мудрости и њен су израз, разуме се, ако је реч о политици у најбољем смислу речи. Односно ако је чине универзално прихваћена и примењивана начела развијена у великим филозофијама антике и нововековља, као и у друштвеним теоријама новијег времена уколико их одликује критички дух и такав однос не само према владајућим идејама, већ и према самом свету живота.

Сасвим другачији смисао и вредност те врлине имају у идеолошки изобличеном виду политике који у нашој савремености преовлађује. Доспело се до тога да се посебно стид врло ретко уопште и помиње као суштинска политичка врлина, слична по вредности и значају праведности. То посебно води изопачавању вредновања политичког мишљења и делања.

Кад говоримо о изопаченом лику политике, онда имамо на уму пре свега њен освајачки, завојевачки, пљачкашки и поробљивачки облик. Али, једнако је важно да се не заборави на оно што је вечити пратилац таквог вида политике. Мислим на послушничко и понизно мишљење и делање тзв. елитне интелигенције која не хаје за националне и државне интересе своје покорене и обесправљене земље, којој је добробит сопственог народа најмања брига. Посебно у нашој националној култури као и у свести српског народа увек је била видна снажна одбојност и презир према таквој интелигенцији. У томе, од времена косовског предања и уобличавања видовданске етике увек је предњачила српска књижевност, посебно песничка реч; у њој и налазимо мисли као што је она Његошева – „Нека буде

што бити не може“ или она, тако често понављана, да је боље бити сужањ него слуга итд.

У Протагорином „миту“ садржан је важан разлог који објашњава зашто се о стиду обично и не говори у многим областима људског живота. Превише је оних, посебно међу политичарима, који су од свог позива створили пуко средство остваривања себичних интереса на штету других; ово посебно важи кад је реч о односима међу државама у свету у којем су такви интереси постали врхунско божанство, у којем су право и морал обезвређени подређивањем политици. Опште је искуство да о стиду не говоре бестидници. То је један од разлога што се овај појам не може чути у говору посебно данашњих властодржаца, разуме се, не само наших. Изненађујуће је да се тој врлини као политичкој недовољна пажња посвећује чак и у критичком мишљењу.

У здраворазумском расуђивању стид се изричито не повезује са праведношћу. Поред осталог и зато се најчешће и не помиње као политичка врлина. Али, то нипошто не значи да се ова врлина и у том говору не схвата и као политичка. Да бисмо то увидели довољно је себи поставити питање чему води деловање људи, посебно политичара, који су лишени осећања стида, односно ако та врлина није од значаја за њихов начин мишљења и понашања. Још једноставније речено, довољно је помислити, на пример, на бестидно понашање и деловање да би се схватило да се стид и у обичном мишљењу поима слично начину на који су је схватили Протагора и Платон.

Чак и кад се ни на који начин не повезује са праведношћу, дакле ако се схвата апстрактно, издвојено, није тешко увидети да се та веза подразумева као претпоставка праведног деловања, као препрека њему

супротстављеног понашања, односно као неспојива са пороком, било да је овај политички или неке друге врсте.

Да се о стиду ипак говори, сведочи вредан текст новинарке Биљане Митриновић у којем је управо тај појам од највећег значаја. „Стид је данас у Србији заборављено а лековито осећање“, каже она. При том показује с правом да су у том погледу без премца српски политичари, али да они нису усамљен јер испуњавају бесрамне захтеве евроатлантиста; зато је свој став изразила у општем облику.

Бестидност, наиме, не посведочују својим понашањем само српски властодршци који захтевају да градоначелници и одборници северних општина јужне српске покрајине прихвате мандат потписујући свечану изјаву на којој је „прелепљен“ грб и натпис Република Косово. То је одбило да учини само неколико одборника, увиђајући бестидност чина и самог тог захтева властодржаца Србије да се испуни налог Европске уније. На исти начин је поступио и Крстимир Пантић који је ову подвалу оправдано назвао непристојном јер вређа достојанство и интелигенцију: „Потписивањем заклетве ја бих прекршио Устав Србије, а то не могу да учиним.“

Они који су одбили да потпишу срамну изјаву сведоче, по Биљани Митриновић да су „имали у Србији готово заборављени осећај срамоте“. С правом каже да је тај осећај лични чин. Али све оно што говори, посебно кад се осврће на ставове српских властодржаца, сведочи да је тај чин схватила и као бескрајно значајно политичко дело. Они малобројни који се нису понизили, показали су да у српском народу живи и делотворан је осећај стида и одговорности за правично деловање. Њихово понашање је појмљено, иако не изричито, као сведочанство политичке мудрости којом су у чврсто

јединство спојене две изузетне врлине – стид и праведност. Показаћемо да је то и важно одличје великих српских књижевника. Али да прво кажемо зашто се у „миту“ не помиње и савест.

Оно што грчка предсократска филозофија још није јасно појмила, не може се ни поменути у причи каква је Протагорина. Али, чак и ако претпоставимо да је појам савести био познат, предност би припадала стиду јер се њиме - поготову кад је схваћен као осећање у „присној вези с праведношћу“, како га одређује велики софиста – на најбољи начин постиже оно до чега је стало Зевсу, наиме настајање градова и њихова моћ да се успешно суоче са разним претњама. Стид а не савест део је снаге која може сачувати „наш род да цео не пропадне“. Онај ко не може „да има стида и правде“, тај може одбити да учествује у стварању полиса, у његовом ваљаном уређењу и одбрани. Ако се ово има на уму, онда постаје разумљиво зашто је и у „миту“ политичким врлинама придружена и ратна. Али, нама је тешко да прихватимо Зевсову пресуду онога „ко не може да има стида и правде“; међутим, сасвим је разумљиво да снажно осуђујемо и осећамо презир према онима који немају ове политичке врлине. Такав однос се одржао у највећој мери до нашег времена.

Запажамо да се у грчкој филозофији истиче јединство стида и правде и да се оно изражава појмом политичке врлине. Да бисмо разумели значај тог јединства навешћу једну изјаву која се недавно чула. Она на уверљив начин објашњава зашто је толико важно да се стид и правда не раздвајају. Тужно је кад видите да о бестидности других говоре они чију политику управо тај појам суштински одређује. Догађаји око Крима били су повод „најмоћнијој Немици“ данашњице да изјави како је „срамно оно упоређивање Крима и Косова“. То

тврђење нимало не изненађује јер Немцима није први пут да свет упозоравају како оно што је њима и њиховим савезницима и слугама дозвољено, то исто постаје „срамно“ кад га чине други чак и ако при том не крше правне норме или ако не примењују насиље, односно ако не ратују.

Навео сам ове речи јер оне на једноставан начин показују да употреба појма “бестидност“ у политици губи сваки смисао ако се осамостали према неправди, према безакоњу.

Појам срама, схватили су то Грци, има моћ само ако је обједињен с појмом правде. Али, није свакоме до ваљане употребе политичких врлина већ пре до њихове злоупотребе како би оправдали сва своја недела и злочине.

Тај став о бесрамности је важан и као уверљиво сведочанство о изопачавању смисла – наиме о представљању обичне и очигледне лажи као истине, односно о изједначавању обмане и веродостојности итд. То изокретање је постало нешто у тој мери уобичајено и укорењено, да евроатлантисти и не виде да је ту реч о изобличавању смисла.

О стиду као политичкој врлини и о њеном односу према правди у нашој филозофији и друштвеној теорији није писано, бар не нешто што би било вредно помена. Али у нашој књижевности - у свим њеним облицима – посебно о стиду можемо наћи врло вредне увиде. Од песника треба пре свега поменути Бранка Радичевића. Нема писца у чијим лирским песмама, као у његовим, можемо наћи такво богатство увида и доживљаја о стиду као природном одлици младих о којима је певао, при чему то важи пре свега за „моме милооке“, али и за „момке враголане“. Кад је реч о њима онда се ово осећање испољава као владање

страстима, као суздржаност према „драгим момама“ итд. Поменућу само неколико његових песама у којима се осећању стида посвећује изузетна пажња: „Девојка на студенцу“, „Путник на уранку“, „Враголије“.

Кад овде говоримо о Бранку Радичевићу, онда је важно имати на уму да стид као одређено осећање јесте често претпоставка стида као политичке врлине, само што у првом облику он представља одличје личности у целини, независно од онога што чини, а у другом се ограничава углавном на његово политичко деловање.

У поезији Бранка Радичевића стид није снага гушења страсти, чежње, жудње. Владање осећањима није то! По правилу је жудња обострана, али је често неизражена, скривена, знана само „моми“; песнику пружа изузетне могућности за танано приказивање осећајности младих. Као сведочанство наводим завршне стихове дивне песме „Враголије“:

*„Липа брсне гране шири,
Шапће дану сјајну:
„Вири. дане сјајни, вири,
Али чувај тајну!“*

И у овој песми као и у низу других видна је Бранкова очараност свим што природу чини. Све је у ној у неком дијалогу, било да је живо или да није. Нема никаквог противстављања природе и човека. Сусрет двоје младих најчешће се догађа у природи, поред извора, на реци итд. Из наведених стихова је видна та оживљеност природе, тако изразито обележје поезије романтичара. У скривању тајне двоје младих која може побудити осећање стида, помоћ се очекује од тако

појмљене и доживљаване природе. То одличје природе је видно и у поезији других наших и европских песника романтизма. Природа може одати тајну, али је може и чувати. Да није тог њеног одличја, тешко је и замислити како би она, поред љубави, била основни мотив поезије нашег великог песника.

Љубавна страст је често оплемењена неком врстом игре, на пример, скривањем девојке, њеним бекством, али не да би утекла момку, већ као нека врста подстицања да враголан чини оно што се од њега природно и очекује.

Стид не само да не осујећује страст, него је оплемењује, омогућавајући песнику да је снажније представи.

Нећемо се потпуније бавити назнакама о богатству начина на које се стид појављује у поезији Б. Радичевића, али треба истаћи да је мало песника који се у овом погледу могу мерити с њим.

Кад је реч о помињању стида као политичке врлине, истичем погледе Његоша и, такође, Црњанског; али треба бар поменути да је мало значајних књижевника у чијем се стваралаштву појмови стида или срама не појављују у свом двоструком смислу, дакле било као лично осећање или као политичка врлина, а понекад у оба значења.

Прво ћу навести Његошево кратко писмо Илији Гарашанину од 2. маја 1848. Помињем ове податке јер они омогућавају да се ваљано схвати његов смисао и посебно значење речи „стид“ у овом писму: „Ако је игђе икога, нас ево. Ако ли нема никога, ја не могу ништа до стиђети се што сам вам брат. Сад али никад, никад ако не сад“. И ово писмо, својим општим, апстрактним смислом, показује да је Његош био

дубоки мислилац. Очигледно је да је Његош појам „стида“ схатио као политичку врлину.

На овом месту треба бар поменути да се појмом стида не одређују само различити облици делања, већ и начини на које се доживљава одустајање од њега. У једном смислу стид може бити врлина, у другом њена супротност, дакле порок, мана.

А о бестидним оптужбама Срба и Словена у целини за сва зла које чине управо ти клеветници, Његош је изнео уверљиве ставове у својим делима који једнако важе и данас, као што су важили у његово време.

(У једном новинском извештају из Хага могли смо прочитати невероватну али изузетно речиту причу о суђењу Његошевом Горском вијенцу: „Изгледа да је Хаг коначно издао ослобађајућу пресуду „Негошевом делу. Главни тужилац овог чудовишног политичког суда издао је проглас, који је и сам по себи довољно речит, да за овај суд Његош није (више) крив, али „јесте сумњив“. Ово не сведочи само о бестидности и несувислости пресуда политичког суда, већ и о томе на какав изопачени начин се схватају правна начела у настојању да се оправда евроатланска агресија на српски народ, да се о варварском рату створи потпуно лажна слика. Сличну судбину имала су и “Начертанија“ Илије Гарашанина“ и, разуме се, „Меморандум Српске академије наука“)

Велики део проблема, и то оних најтежих, са којима се Србија данас суочава корени у бесрамној подређености њених властодржаца интересима евроатланских сила чије се задовољење обично представља као услов припајања Европи. Лаж је да Србија није земља европског круга народа по свему што је постигла у својој дугој историји, а што је у изузетно великој мери уништавано у ратовима које су против ње водили

управо западни Европљани, при чему у насиљу и злочинима у новије време знатно предњаче амерички агресори; они и данас умишљају да могу господарити и у коренито измењеном свету у односу на онај у којем су њихове обмане могле бити наметане као тобожњи обрасци демократије и „слободног света“ а њихов „начин живота“ као узор за све народе планете. Та времена су заувек прошла.

Оздрављење стања у које је санкцијама, ратом и на многе друге начине доспела Србија нипошто није у срамној политици чију основу чини несувисли став да Европа нема алтернативу, већ у поштовању сопствених интереса, националних и државних. Светиња за нас може бити једино Србија отворена према свим државама и народима света а нипошто подређена било ком његовом делу.

Настојаћу да бар назначим да је одбацивање начела подређености правде политици, односно себичним интересима данашњих империјалних сила, битна претпоставка разарања основе њихове моћи господарења другим народима. То је услов без којег је немогуће успоставити владавину права или истинску суверену државу у којој би се поштовала универзално прихваћена политичка и морална начела.

Чак и када правна осуда не може бити ваљано утемељена, кад је насиљем учињена спорном, или кад се неосновано пориче њена основаност, стид као политичка врлина увек се може користити. На нашу јужну покрајину бачено је десет тона уранијума. Знамо да је сваки покушај осуде тог застрашујућег злочина или онемогућаван или обезвређиван. А морална вредновања у данашњем свету изгубила су некадашњу снагу чак и у земљама које су жртве поред осталог и тог непризнавања значаја моралног вредновања. Сећамо

се става: „Коме је до морала нека иде у цркву“. Изговорио га је један српски политичар. Како је тај властодржац био по образовању филозоф, супротставићемо његовом мишљењу, које разуме се није само његово, Кантове одредбе: „Права политика не може учинити ниједан корак а да се при том не поклони моралу“. Људско право је по Канту светиња. За данашње евроатлантисте и њихове слуге ти погледи великог мислиоца немају никакву вредност. За све њих исто важи и за право. Наша скорашња искуства су у том погледу не само врло обимна, већ су и застрашујућа. Али, не би се смело губити из вида да са тим чудовишним разарањем зависности политике, права и морала иде и разарање темеља на којима може почивати ваљано уређена држава и њени односи са другим земљама.

Треба, међутим, посебно истаћи да је и појам бесрамности потпуно одстрањен из језика идеологизоване политике и друштвене теорије, јер се с тим појмом не може лако поступати као са правом и моралом. Наиме, појам стида је вековима дубоко усађиван у свест у осећајност најширег круга људи. То укоревљање је тековина развоја многих хиљадулећа и зато је стид знатно теже обезвређивати, ако је то уопште и могуће.

Али све ово не значи, као што ћемо видети, да не постоје одступања. Чак и кад је реч о овом појму који се изопачава на начин сличан ономе који је давно постао уобичајен у политици, праву и моралу. Кантове мисли које сам поменуо одговор су на та изопачавања кључних појмова којима се суштински и на ваљан начин одређују ваљано уређене државе и друштва, као и њихови односи према другим земљама.

Али, важно је истаћи да то није ништа необично кад је реч о великим српским књижевницима.

Да бисмо се у то уверили, поћи ћемо од Његоша. Зашто је велики српски књижевник трн у оку не само евроатлантистима, већ и њиховим слугама, онима који су по сопственим речима „по рођењу“ Срби. Ралози због којих је он највећи непријатељ проповедницима промене свести српског народа најбоље се показују у Горском вијенцу. То дело је јеванђеље слободарског духа српског народа, његовог немирења са туђинским завојевачима и, што треба посебно истаћи, оно је даровало Србима изузетан допринос изградњи управо оне свести – на дубоким темељима нашег националног културног наслеђа – која се данас бесрамно обезвређује чак и од домаћих властодржаца. Поћи ћу, међутим, од неких ставова из Његошевог писма упућеног 1848. године Николи Томазеу, који је, по речима Скерлића, по рођењу Србин, али по култури Талијан и Мађар. Треба поменути и то да му је Скерлић у Историји новије Српске књижевности посветио изузетну пажњу. Може се претпоставити да му није била позната ова преписка. Изненађује то што овај дипломата, у писму Његошу, износи тешке оптужбе пре свега против Црногораца, али и њиховог владике и владара које могу бар у по нечему подсетити чак и на ставове наших и западних интелектуалаца који бестидно оптужују Србе за стравична страдања европских народа у Првом светском рату; разуме се да у тим оптужбама боље нису прошли ни Руси. Озлоглашавају се словенски народи као тобожњи покретачи овог рата. Тако се жртве империјалних, поробљивачких тежњи, пре свега Немачке и Аустроугарске, у складу с оним што се одувек чинило, једнако као и данас, проглашавају покретачима рата како би се кривице ослободили прави виновници, они који су у њему чинили нечувена зверства, посебно над српским народом.

Да бисмо боље разумели значај Негошевог одговора на ово писмо за наше данашње суочавање са бестидним клеветима српског народа поменућу грубе лажи Томазеа уперене првенствено против Црногораца; али, у његовом писму изричу се оптужбе и против Његоша, при чему се не заборављају, разуме се, ни Словени, посебно Руси: „Немојте веровати да црногорске литице могу сакрити пред светом злочине Ваших земљака. Ти злочини неће остати некажњени. Божја правда бди над Далматинцима. Европа је упрла очи у Вас. Мој глас, слаб, али страхан јер је праведан, подићи ће се да освети потлачене и да заслуженим прекором жигоше име кривца пред целим светом „Писмо садржи, наравно и позивање на гласине: „Говори се да Ви намеравате, здружени с Русијом... и напасти Котор. Ја не желим то поверовати, али пљачке и паљења, које су Ваши људи починили... а који нису били одмах и строго кажњени, биће велика брука за Вас, Монсињоре“.

У осврту на ове лажне оптужбе и недопустиве претње, Његош одговара онако како једино доликује великом мислиоцу и родољубу: „Зла клевета! Бог знаде када ће се племе словенско испод њене гадне анатеме ослободити и када ће га зора истине обасјати. Особито пак против овог слободног гнијезда клевета вечно грми“. У наставку сажима се све што је Његош рекао у разним делима о „злој клетви“: „Је ли крвавије странице у свемирској историји од црногорске? е ли страшније, витешкије и дуже борбе међу неједнакостју јоште свијет видио него што је видио борбу црногорску послје паденија царства на Косову. Злоба и клевета све су ово од свијета колико су могле криле и наопако га представљале из ова четири узрока: прво, што смо Словени, које клетва посвуда гони; друго, што су наши сусједи били непријатељи слободе, противу ње

су тврђи кордон држали него против чуме; треће, фанатизам троструки, паклено сјеме неслоге који је нашем народу више зла учинио но све иноплемене силе и оружје; четврто, што су Црногорци у гђекојима непристојностима ученици турски, те ураде гђешто по обичају турскоме.“

„Зла клетва“ о којој пише Његош прати Србе до наших дана, а посебно је изражена у покушајима да се они учине одговорним за Велики рат. Одбрана од тих клевета има најважније упориште у Његошевим гледиштима.

Нема данас у Србији, поготову нема у Црној Гори, властодржаца који би и помислили, а камоли изговорили нешто слично о евроатланском варварству према нашем народу, нешто што би бар наликовало овим ставовима владике срногорског и највећег српског песника, како је говорио Јован Скерлић, истичући да је Његош и „најбоља филозофска глава, најјачи и најдубљи дух међу свим српским писцима“.

Али, ако нема властодржаца за које бисмо рекли да су државници. има и превише слугу који се поносе издајом интереса српског народа. Не може се Косово и Метохија издати, а да се Његош слави, и чак да се уопште и помиње. У то се ми данас можемо уверити! У својој верности господарима, слуга не може поменути ништа од онога што је владика црногорски тако снажно противставио тзв. Европи, односно оном њеном делу чују нововековну историју чине брутални ратови и пљачка туђих богатстава.

Исто тако данас нема ничег новог у бестидним оптужбама Срба посебно оних који су бранили државу на ратиштима. А кад је реч о Његошевим погледима, на пример о Европи, садржаним у Горском вијенцу и

Лучи микроkozma онда треба додати да су они и данас узор нашим ствараоцима.

То је важан разлог због којег је били неопходно и у овој мисаоној вези извесну пажњу посветити и Његошевој одбрани. Срба и Словена у целини од грубих оптужби за сва зла која битно одређују нововековну историју европских ратова. Није тешко показати да та његова одбрана све до наших дана подстиче српске ствараоце, али, нажалост, не и историчаре, а што је још чудније, ни филозофе, поготову не властодршце. Историчари никада нису озбиљно схватали, нити су посвећивали пажњу Аристотеловом уздизању поезије изнад њиховог позива. Корен тога је у њиховом нововековном убеђењу- вековима учвршћиваном- да наука пружа највиши облик знања а да све друге области управо у њеним мерилима и поступцима треба да виде и своје.

У филозофији је дуго било изузетно утицајно веровање да она треба да постане у свему иста као наука. У основи ових и сличних заблуда корени и неувидљивост да је истина одређена и оним о чему „свет људских ствари“ (Аристотелов израз) не пружа сведочанство. И не само то! По неким утицајним гледиштима истина је одређена чак и већим делом оним што је одсутно у људском свету, што у његовим појавним облицима недостаје. Тај увид је најснажније изразио Пол Валери речима да је „мишљење труд који у нама побуђује оно што не егзистира“.

Из сличних духовних врела потекао је и његошевски поклич „Нека буде што бити не може, нека буде борба непрестана“. Такође, његошевски делује и поклич побуњене студентске омладине – југословенске и париске – захтевамо оно што је немогуће.

Важно је увидети да није реч само о мишљењу, већ и о делању у људском свету, о „борби непрекидној“ у њему без које је незамисливо приближавање идеалима људске егзистенције. Овим се не пориче значај истраживања и вредност сазнања која се на том путу стичу, али се то не сматра довољним, посебно када је реч о људском свету. Треба поменути и појам ума. Кант је о њему изрекао најдубље мисли које су од значаја за ова наша разматрања. По његовим речима „људски ум“ по самој својој природи, „уноси се до сазнања која иду сувише далеко, а да би им икада могао одговарати ма који предмет из искуства“. При том, каже се у Критици чистог ума, да та сазнања „имају свој реалитет и нипошто нису проста привиђења“. Појмови врлине не могу се извести из искуства. оно је „мати привида“ кад је реч о моралним законима .

Тек у светлу ових Кантових идеја филозоф може у потпуности сагледати колико је појам о стиду као највишој вредности снажно упориште дубоког разумевања застрашујућег положаја човека у свету у којем се данас живи, а у којем не постоје никакве границе несавладиве за бесрамно мишљење и животно делање. То стање, на прави филозофији примеран начин, поима се умом а не било којим другим начинима сазнања иако већ и они пружају важне увиде у његове разорне учинке у временима какво је наше.

Филозофи без познавања те умне моћи сазнања никада не би ваљано разумели какав значај може у смутним временима имати стид као политичка врлина. А наше време је управо такво да филозофа у њему до најдубљих увида о значају појма стиди изводи не-искуство, и неосећање, такође не ни разум, већ врхунска људска духовна снага, односно ум. Ако се то има у виду онда се може рећи да није ни мало

случајно, поготову не за жаљење што је платонизам и у њему поимање ума „меродавно... у разним облицима метафизике“ (Мартин Хајдегер) током „читаве историје филозофије“.

У тексту „Уз песму о Принципу“ Милош Црњански пише: „Нажалост ја сам брзо напустио и жељу да учим медицину“. Одлучио је да се посвети „учењу“, поред осталог, и филозофије. Песма коју помиње може бити схваћена као сведочанство да је у „учењу филозофије“ већ био унапредовао јер у њој на три места помиње појам срама и, што је посебно важно уочити, повезује га са појмом правде. У грчкој филозофији – без чијег упознавања нема „учења филозофије“ – правда и стид показали смо то, схваћене су као „политичке врлине“. Многи ће бити изненађени истицањем ових појмова, посебно стида, у расправи о Великом рату. У савладавању тог изненађења може бити од користи да поменемо и то да је недавно Радован Бели Марковић, одговарајући на питање једног новинара које вредности сматра најважнијим, рекао: „Осећај за стид. Поред осталог“.

Зашто посебно истичем значај „учења филозофије“ нашег великог књижевника? Разлог је једноставан: појмови стида и правде су већ у грчкој филозофији схваћени као политичке врлине којима је придаван изузетан значај за опстанак и развој полиса, односно градова држава, али и људског рода у целини. Тај смисао ових појмова препознатљив је у делу Црњанског, посебно у песми о Принципу. Кад ово кажем онда имам на уму њихово поимање као политичких вештина. Мислим да се богатство и дубина погледа нашег великог књижевника не само о Принципу већ и о судбини српског народа и државе у њему савременој историји Европе, могу појмити потпуније ако се

сагледавају и из угла ових појмова као политичих врлина.

Начин на који Милош Црњански користи реч „срам“ сведочи уверљиво да је његов однос према клеветницима српског народа и његове државе сличан Његошевом, а потпуно супротан ставовима наших властодржаца и, поготову другосрбијанских интелектуалаца чија је основна брига да се додворе евроатлантистима.

На клевете које се и данас, у расправама о годишњици Првог светског рата, понављају – често дословно као и у прошлости – не одговарају они чија је то пре-васходна дужност. Разлог је страх од било каквог замерања евроатланским господарима и разуме се, заблуда да је и тај мук некакав допринос промени свести српског народа, али и промени његове националне нарави.

Гаврила Принципа и српску државу и данас озлоглашавају многи износећи лажи о томе да су они главни кривци за избијање Првог светског рата и огромних жртава и страдања у њему. Наравно, да такви клеветници и не помишљају на зверства чије су највеће жртве, потпуно недужне, били управо Срби.

Кад говоримо о стиду и правди као политичким врлинама посебну пажњу заслужују погледи Милоша Црњанског садржани у песми „Спомен Принципу“. Овај великан наше књижевности није ћутао о лажним оптужбама Срба већ је на свој особени песнички начин бранио херојски чин „убице“. Назначио је чега се по западним политичарима и идеолозима Срби морају одрећи као и оно чему се не би смели дивити. Запамњујућа је сличност или истоветност тих некадашњих захтева са оним данашњим. Песму из које наводим

стихове Црњански је написао у „славу убиства и Принципа“:

*О Балши, и Душану Силном да умукне крик.
Властела, војводе, деспоти беху срам...
Слави, и оклопницима, нек умукне пој.
Деспотица светих нек нестане драж.
Гладан и крвав је народ мој.
А сјајна прошлост је лаж...
О правди и победи светој нек умукне крик.
Очеви и браћа и сетре беху срам....
Јаук и гробље је народ мој.
А сјајна прошлост је лаж.
Мој народ није стег царски што се вије,
него мајка обешчашћена.
Зној и сиротиња и мржња што тиња
у стиду згаришта и стена.“*

Узгред помињем да сам стихове ове песме навео опширније како бих указао и на то да Црњански увиђа јасно везу правде и срама. Важно је истаћи да ми не можемо ни знати постоји ли нешто што наши данашњи властодршци, лишени и осећања стида и поштовања правде, као и њима верни људи културе нису спремни да дарују Европи – јер је у њиховој причи да неће дозволити да Косово и Метохију Србија изгуби – тешко поверовати; они стално чине помаке у смеру изградње нове албанске државе на тлу Србије у настојању да се једном можда нађу у окриљу евроатланског света спрмени су на све па и на разарање целовите српске државе.

Кад је реч о захтеву да се промени свест српског народа, а то поред осталог значи порицање дубоко укореењеног осећања да је прошлост нашег народа

достојна дивљења, у песми Црњанског тај захтев поробљивача Србије снажно је изражен посебно у стиху „А сјајна прошлост је лаж“, који се у неизмењеном виду појављује у три строфе. То да је „ прошлост лаж“ битни је циљ настојања да се промени свест и нарав српског народа; то је циљ који се упорно и бесрамно понавља и на чијем остваривању данас прилежно раде и властодршци, они исти који све ређе понављају да Косово неће бити албанско а чине све поступно, прикривено и истрајно да се то догоди.

И Његош и Црњански, али и многи други српски књижевници живели су у свету сличном данашњем, али се нису мирили са злом, са бестидним и неправедним односом према српском народу, а поготову нису ни помишљали да приближавање Западу прихвате уз услов да његови интереси постану нешто нашта Срби морају безпоговорно пристати и, чак, помагати – као што у нашој садашњости чине властодршци и другосрбијанци – да се они што потпуније остваре без обзира на штету коју то доноси нашој земљи и народу.

Неопходно је, после свега што смо рекли, вратити се ставу који смо поменули да је стид осећање које је наводно данас заборављено у Србији. Ту тврдњу је немогуће прихватити. Оспоравајући је желим да истакнем да се о стиду и правди мора врло опрезно говорити кад је реч о народима, па тако, разуме се, и о Србима, чак можда посебно кад је реч о њима. Довољно је поменути историјско искуство, посебно оно из Великог рата, које сведочи да је наш народ увек био међу онима који су водили ратове против највећих злотвора за које људски род зна и да су се тако понашали и кад је била угрожена или обесправљена сама Србија. То што је стварано и каљено у дуготрајној историји не губи се лако.

Исто тако треба рећи да би наши властодршци давно признали нову државу на тлу Србије да нису свесни колико су осећања о којима говоримо дубоко укореењена у нашем народу, у његовој култури, у самом начину на који он постоји и опстаје на балканским просторима који су увек, па и данас, били толико важни освајачима. Цвијић је рекао да онај ко влада Косовом господари целим овим далом Европе. То су знали и сви освајачи и зато су и полазили у ратничке походе против Срба и њихове државе.

И кад говоримо о заборављању стида и осећања праведности, онда и од властодржачке безобзирности, одосно бестидности, треба разликовати као неупоредиво већу срамоту оно о чему сведочи деловање, у наше време, евроатланских политичара, идеолога и стратега. Да би се ово увидело треба начинити јасну разлику између стида – чак и кад није „заборављено осећање“ – који је без икакве моћи због начина на који се тај свет односи према другим народима и што им чини, с једне стране, и стида који га, с друге стране спречава да то исто чини и у оквирима својих држава свестан да би бестидно понашање оних који њима владају водило пропасти. То обуздавање бестидности, овако омеђено, сведочи да западни свет добро зна колика је разорна моћ заборављања ове вредности и то не само на државе и њихове савезе, већ и на саме народе. Разуме се да ми овде стално говоримо о стиду као политичкиј врлини нераздвојно повезано са осећањем праведности.

А кад је реч о данашњој Србији, није тешко уочити да је однос према стиду битно другачији од оног у западном свету. Катастрофално стање у разним областима, у чијој је основи, поред осталог и потпуно разорено осећање стида, не проистиче само из бесрамног односа тзв. Европе, односно запада према Србији, већ

једнако тако, а понекад и у већој мери, из чињенице да се на челу наше земље налазе властодршци без државничких способности а који, поред тога, немају никаквог стида. Слично стање је и у многим националним установама на чијем се челу по политичким мерилима доводе они које не може срам спречити да чине и најгора недела свом народу, не може јер то осећање немају. Слично важи и за неке утицајне интелектуалце који се снисходљиво односе према евроатлантистима јер им то и те како помаже да стекну име и признања. Стид би био несавладива препрека остваривању њихових нечасних циљева; у неким случајевима то су необуздане страсти за богаћењем, за признањима. Богатство су стицали људи који су пљачком, уз помоћ политичара, постајали и угледни привредници, на пример. Нешто слично може се запазити и у другим областима, чак и у култури. Довољно је поменути творце безвредних филмова у којима се Срби приказују као варвари и примитивци и окривљују за сва зла овога света. У нашој средини, треба ли то посебно истицати, признања имају посебан значај ако долазе из света.

Поменимо и то да се управо бестидницима из наше средине додељују највиша европска одличја међу којима можемо поменути и Легију части. Доспело се до тога да Нобелову награду за мир добијају политичари који чине највеће ратне злочине народима немоћним да се супротставе насиљу евроатлантских држава.

Суштинска разлика између два облика делотворности стида која сам поменуо и од њега неодвојиве правде, видна је већ и из онога што је садржано у Протагорином миту. Кад је реч о Западу, бестидност је разорна углавном у односу према

другим народима, али нема ни изблиза такву моћ и унутар ратоборних држава које силом намећу своје интересе другим земљама.

У нашој и сличним државама „заборављање стида“ води њиховом саморазарању, има, дакле, учинке о којима је писао већ Платон у Протагори.

Међутим, у прошлости Србија се другачије понашала; она се није покоравала, а поготову се није срозавала до верног слуге моћника који су је угрожавали и постављали јој неприхватљиве услове. Напротив, као што показује и њено одбијање да прихвати ултиматум Аустроугарске после убиства у Сарајеву надвојводе Фердинанда. Борба Србије у Великом рату, њена одбрана државних и националних интереса, величанствено је сведочанство о деловању земље коју предводе велики државници и храбре војсковође за чије војнике нису постојале никакве препреке, када је у питању одбрана домовине и заштита њених животних интереса.

Слична одличја красе и великане наше националне културе који су не само писали у патриотском духу већ су и учествовали у Великом рату, показујући како се заступају и бране част и достојанство српског народа. Сви ти великани поставили су јасна мерила која нам омогућавају да данас непогрешиво судимо о издајницима и слугама који су о Србији изрицали непојмљиве лажи и гадости и који су је довели у бескрајно понижавајући положај у којем се она никада у новијој историји није налазила, какав није никада прихватала чак и по цени великих жртава.

Кад говоримо о стиду као политичкој врлини, треба бити врло обазрив, посебно кад је реч о малим и угроженим народима какав је и српски. Привид је да је у Србији стид „нестао“. Ако народ живи у великој

беди ако га предводе бестидни и неспособни људи чија је једина брига да се додворе страним господарима, да стекну што веће богатство, ако су Срби изложени непојмљивим злоделима и притисцима чак и од своје државе, као што је то случај са народом Косова и Метохије, ако их у тој покрајни некажњено убијају и злостављају, ако чак и мртви немају мирна почивалишта и да не наводим даље њихове невоље, онда тврдити да је у Србији готово заборављено осећање срама тешко може бити браћено добрим разлозима. Ипак, ономешто смо поменули а што захтева опрезност у изрицању судова о стиду и Србима, треба додати бар то да нашем народу на Косову и Метохији најтеже пада однос њихове државе која је за приступањ Европској унији спремна да прихвати сваки ултиматум, ма како он разорно деловао на људе у покрајни који све своје наде полажу у своју матицу. Од властодржаца се све ређе могу чути кључни разлози због којих Косово и Метохија не може бити држава. Резолуција 1244 Савета безбедности се нерадо помиње да истакнемо само тај податак у низу сличне тежине који покрајну чине неутуђивим делом Србије све док властодршци не начине и онај најбестиднији корак – док не признају да је та наша покрајна независна држава. Заstraшује увид да је бестидника не тако мало и ван структура властодржаца, а да је оних који се не изјашњавају поготову много.

Слично важи и кад је реч о националним институцијама каква је, на пример, Српска академија наука. Све ово сведочи да се не сме превиђати бестидност у свом средишту, у установама које би требало да служе добру српског народ, а не да се према њему односе као према некоме ко им је камен о врату, односно који отежава улазак у Европу.

Треба се замислити шта српски народ на Косову и Метохији доживљава кад види да властодршци брину пре свега о томе да било чиме не повреду евроатлантисте, да се не замере оним странцима којима верно служе изражавајући спемност да учине многа зла људима у српској јужној покрајни како би заслужили похвале оних који Косово и Метохију потпуно неосновано проглашавају самосталном државом.

Неодрживо схватање стида јасније се показује ако следимо Платонове погледе и не одвајамо их од његових идеја о праведности. Данас идеолози Запада, али и они у нашој средини који их верно следе, не могу порицати да се Косово и Метохија покушава да одузме Србији гажењем односно не поштовањем међународног правног система; али оно што је на такав начин отето или се покушава да одузме Србији, кад тад ће бити враћено њој. То је историјско искуство које је добро знано свим бестидницима запада и зато они све своје напоре усмеравају на то да властодршци Србије сами признају независност своје јужне покрајне. Али чак и ако се та издаја оствари, оно историјско искуство које сам поменуо не губи свој значај и снагу. Оно има надмоћ и над издајом која не хаје за политичке, правне и моралне норме и начела, за све оно што не застарева.

Није ни мало случајно што је у невеликој песми написаној у „славу убиства и Принципа“ стид тако важан изазов великог српског песника и што је и у њој тај појам, као што смо видели, доведен у везу са правдом; исто тако није случајно што је та песма настала у времену у којем је Србија била изложена највећим пустошењима а српски народ непојмљивим зверствима и патњама, у којем је било уобичајено да се говори о потреби уништења његове државе. Исто важи и за оно

раније време у којем Његош пише писмо Гарашанину и одговор Томазеу, у којем настају најзначајнија дела српске књижевности и културе, у којем се показује сва бестидност „зле клевете“ и то да само „Бог знаде када ће се племе словенско испод њене гадне анатеме ослободити и када ће га зора истине обасјати“

Та „зора истине“ ни данас се не назире, зато је и толико важно што је један велики српски књижевник истакао стид као највећу врлину живота, при чему у том уверењу није усамљен, посебно међу српским писцима.

Треба, дакле, обратити пажњу на особености времена у којима се најзначајнији српски интелектуалци, а посебно велики књижевници, позивају на политичке врлине. Није тешко уочити, ако се полази од наше садашњости, да су то она времена у којима царује „паклено сјеме неслоге“, односно кад издаја националних и државних интереса постаје вредност, нешто чиме се властодршци диче, кад слуге завојевача постају вође народа, разуме се уз помоћ оних којима предано служе, чије ултиматуме радо испуњавају трудећи се да се не само не замере господарима, него да сами осете шта би њима годило, чиме би могли да заслуже њихове похвале и признања.

Такође, то су зла времена у којима се за све невоље не само у Србији, већ – веровали или не- и у Европи и у Америци бестидно оптужује наш народ и видели смо, помињући Гаврила Принципа, најзначајнији борци против тираније.

Разуме се да су то и времена у којима један народ постаје жртва безакоња, у којима се према њему поробљивачи постављају као према варварима и злочинцима за које не важе никаква правна начела нити се поштују одлуке Савета безбедности Уједињених

нација итд. У свему томе наша искуства су нажалост врло обимна, али често и застрашујућа.

Не би се смело заборавити и да у таквим периодима историје нашем народу огромну штету наносе његови властодржци. То су стања у којима се положај жртве може поредити са оним описом прилика у Протагорином миту у којима је људски род био потпуно не заштићен, немоћан да се супротстави дивљим зверима јер не само да није имао чиме већ је у њима владала апсолутна неслога.

Од искона су стид и од тог суштински важног осећања неодвојиво право, схватани као најмоћнија одбрана угроженог полиса (града државе) и његових становника. За одбрану од дивљих звери Зевс је људе даровао и ратном вештином као посебним обликом политичке врлине, о чему Платон такође пише у дијалогу Протагора.

Али, никаква заштита народа није могућа осим, разуме се, побуне, преврата насилне промене режима и других видова отпора, кад се на челу државе нађу неспособни властодршци чије је суштинско својство бестидност и не поштовање закона, чак и Устава, дакле свега што представља основу очувања државних и националних интереса.

Ако би свет у којем се данас живи- посебно у оном његовом делу који евроатлантисти бестидно тиранишу – запао у стање у којем би одиста било заборављено осећање стида, за које неби вредност имале политичке врлине схваћене у најбољем смислу речи, онда би оно бар потсећало на време кад је Зевс у стиду и правди видео излаз, спасоносан за људски род, за саму могућност његовог опстанка. Излаз налик томе имао би сличну моћ и у нашој савремености; то важи,

разуме се, и за Србију као државу и за српски народ, за његово избављење из неподношљивог стања.

Да ли је данашњи свет- бар једним својим делом, оним којим и Србија припада – запао у бездан, делом и својом кривицом из које се излаз не може наћи осим ако се у извесном смислу неби следио траг Грчке филозофије, ако се спасење не би тражило у оживљавању моћи и вредности стида и правде; притом, битно је да се политичке врлине схватају као универзалне у погледу свог важења, дакле онако како су модерни филозофи замишљали не само политичка већ и правна и морална начела. Од те замисли је у нашој савремености најалост остало мало или ни мало, посебно кад је реч о односу Запада према другим народима а посебно према оним који немају моћ да се супротставе насиљу.

Снага Запад делом почива на томе што забрављање политичких врлина намеће пре свега својим жртвама, сажимајући тај монструозни намет у ставу о нужности да народи које себи потчињава треба неодложно да промене свест без чега не могу постати слуге евроатланских господара. С друге стране, као што смо поменули, Западу је добро знана вредност и моћ политичких врлина и зато их он у извесној ограниченој мери уважава, али само у оквирима држава које га чине и које се тешко и споро ослобађају илузије да су још увек господари света.

Ми, међутим припадамо народима у којима неуки и неспособни властодршци, као идеју водиљу препорода непрекидно понављају паклени захтев да Срби морају променити свест. И више од те бесмислице, чујемо да треба да прихвате протестантску етику, при чему се та етика изопачава, наиме схвата као да се њеним прихватањем решавају сви битни проблеми,

како они створени покораванем „врлим“ узорима, тако и они за које „заслуге“ припадају неспособности и бестидности властодржаца. Они не увиђају да је западни свет увек бринуо не пре свега, већ искључиво о свом добру, а ако се његови интереси остварају на непојмљиву штету других, онда то по евроатлантистима није за жаљење јер ти други, наводно, нису у стању да решавају своје животне проблеме.

Да би се појмила несувислост овог захтева о неумитности промене свести и националне нарави, треба пре свега схватити да он не може никада бити прихваћен у српском народу. Довољно је поменути само неке земље, на пример Кину, Русију, Индију, Бразил итд., да би се увидело од коликог је значаја истрајати укореван у своје национално и духовно наслеђе, обогаћујући га, разуме се, оним што су универзалне тековине нововековног развоја, али не само тзв. Европе, односно њеног западног дела, већ и свим оним што су вредни домети других народа. Све се ово може једноставно изразити и тако што ће се рећи да Запад, на пример, у свом бурном раздобљу у нововековљу, није немисаоно чупао своје коренове, све оно из чега је потекао, није се одрицао оног вредног што је имао и што се историјски показало у том светлу, већ је то обогаћивао могућностима које је пружала савременост, посебно наука, технологија, филозофија, култура у свом богатству својих облика. У ту широку основу преображаја протестантска етика могла се једино уклопити и то само у једном делу западноевропског света. Свест једног народа, вековима изграђивана и развијана, не може се једноставно променити, поготову не одлуком неучких, јер се тако не назива њено обогаћивање оним што је вредно, а

поготову не оним што други намећу, све једно да ли насиљем или на било који други начин.

Завршавајући ово излагање желим да још одређеније нагласим потребу да се политичке врлине користе и у другим областима културе и духовности, а посебно у филозофији, историском сазнању и теоријским наукама, да се следи траг њихове примене у античкој филозофији а посебно онај у делима наших великих стваралаца, не само Његоша и Црњанског. Као што је у песми „Спомен Принципу“ приказан начин мишљења и језик „зле клевете“, „зlobe“ и „гадне анатеме“ којима је бесрамна лаж помрачила истину, односно посведочила како бестидници виде Србе, њихову прошлост и целокупно духовно наслеђе, како обмањивачки вреднују узвишено дело Гаврила Принципа, тако је „зора истине“ у језику Његошеве одбране обасјала Србе и цело словенско племе.

Излагање на 25. заседању

Крушевачке филозофско-књижевне школе јуна 2014.

ШЕЈМУС ХИНИ

БИЉНА
по Жилвиковом „Биљару Бретање“

Свуда биљке
бујају међ' гробовима,

Заривајући корење
У све династије
Мртвих

*

Зар је травнати покров
Нашег гробног места
Ишта другачији?

Другачији од обичне
Пољске траве?

Сећаш се како си хтео
Да конач
Направи петљу,

Немост твојих корака
Док гацаш
На почетку поља

*

Упркос свом бујном
Попримљеном нагласку
Нипошто се биљке овде
Нису примиле

Ни пољска преслица,
Ни жутиловка нити жутика.

Мора да је
Због ветра.

*

Није да сама трава
Икада почива у миру.

И она се јогуни,
Час се окрене

Ка ветру,
Час се врати назад.

*

„Видиш ли ме?“ каже,
„Ветар ме
Је добро поучио
О обичајима света.

Нестабилно је добро.
Уз дозволу!

Зато ради, грађанине
Ветра.

Ради што и други“.

*

Бујад није толико
Разметљива.

Устеже се и увија
Око својих тајни,

Најбоље чува
Изнад земље.

*

А, ако ћемо поштено,
ту је и сунце.

Нигде другде
Сунце није као овде,

Јутарње сунце
Васцели дан.

И зато су биљке,
Чак и бујад,

Понекад у искушењу
да поверују.

*

На осунчаном асфалту,
Сећања на мртвачка кола

У мимоходу
Између прераслих ивица,

Мртве проносе
Ка будућности.

*

Кад погребно звоно зазвони
Трава сва устрепти.

Али само тада.
Не сваки пут кад какво старо звоно

Зазвони

*

Жутиловка
Је она запостављена
Што им прави друштво,

Показује им
Да морају наставити,

Да је све то вредно
Труда.

А понекад
Као ти исти ликови
По лепом времену

Жутиловка пева

*

Никада, потоњих дана,
Неће воће

Имати такав земљаст укус.
Било је мрамора

У купинама,
мраморни биљни сок.

*

Прођи руком кроз
Забачено растиње

И напипаћеш корење,
Збијено и занемоћало.
Али корење чега?

Једном, једно што спазисмо
Одало, је

Реп пацова
Што смо га убили.

*

Имали смо непријатеље
Ал' никад нисмо знали зашто.

Међу њима,
Коприве,

Злоћудна створења, праве се
Да спавају.

*

Непријатељи –
Део једног света
Који нико није могао да објасни
Али који је морао
Да истрпи.

Увек ће бити листова кисељака
Да излече опаке ниске.

*

Било је лишћа на дрвећу
И растиња на тестерама

Којима би све
Могао признати.

Чак и твој страх
Од ноћи,

Чак и
Од људи.

*

Шта је било боље тада

Од тако смрвљеног листа или траве
Међ' длановима,

Којим би полако махао, кротко
Поред уста и носа

И даха?

*

Ако ишта знаш
О васиони

То је зато што си је упио
На тај начин,

Добро погледао
Као што гледаш у себе,

У јазбину пацова
Кроз боб и кисељак
Што је скривају.

Јер си прислонио образ уз
Густиш шаши

и знаш како се меки камен разбија
О дно каменолома.

*

Између вреска и невена,
Између сфагнума и љутића,

Између маслачка и жутиловке,
Између незаборавка и орлових ноктију,

Као између плаветнила и облака,
Између пласта сена и неба у сутон,
Између храста и стрехе,

Бејах обитавао. Био сам ту.
Ја на месту и место у мени.

*

Где се поново може наћи
Свет на другом месту, ван

Мапа и атласа,
Где је све уткано у

И од себе, попут гнезда
Од преплета влати траве.

БАЛИРКА

Целодневни бат балирке
Непрестан, срчан,
Схваћен олако

До вечери када сам схватио
Шта то чујем
И шта ми промиче: најплодоноснији сати лета

То су били, да почнемо од њих,
Вилама-подигнути, про-знојени,
Па чак и довољно награђени

Пожураваним трком трактора
У смирај дана
У последњем-кругу око поља сена.

Још се присећам
Док су се голуби гривнаши удварали на ободу
Тридесет избалираних јутара¹

А ја стајао и удисао свежину
Предвечерја позлате
Силних ваљкастих бала.

Како Дерек Хил² рече,
Последњи пут када је седео за нашим столом,
Да више не може гледати

Како сунце залази
И молећи да га
Окренемо од прозора.

ТАМО У ДЕРИЈУ ДОЛЕ
I
Бујан
Сутон рујан
На великом зрелом

¹ Енглеска мера за површину нешто већа од четири квадратна километра.

Прим. прев.

² Енглески сликар који је похађао исти универзитет као и Шејмус Хини.

Прим. прев.

Огрозду:
Огребах руку
Док сам посезао

Да му оберем
Жбун,
Незабрањен,

У зараслој
Башти иза куће
Ени Девлин.³

II
У кухињи
Из сликовнице
Те Кућице.

Бременитост белог
Емајлираног ведре
Крушчицама:

Мртва природа
На црвеним плочицама
Тога пода.

На успавану лепотицу
Налетох
Код капицика.

Превео Стефан Пајовић

³ Сестра Хинијеве супруге Мери Девлин. Прим. прев.

БЕЛЕШКА О ШЕЈМУСУ ХИНИЈУ

Преминуо Шејмус Хини

Ирски песник Шејмус Хини (Seamus Heaney), добитник Нобелове и многих других престижних награда, преминуо је 30. августа у Даблину у 75. години.

Хини, који је важио за најбољег ирског песника од времена В. Б. Јетса (WB Yeats), преминуо је у болници након краће болести, пренели су британски медији, наводећи да је Хинијева породица замолила за приватност.

Издавачка кућа *Фабер*, која је објавила Хинијева дела готово 50 година, саопштила је да не може да изрази тугу поводом губитка „једног од највећих светских писаца, чији је утицај на књижевну културу немерљив”.

Хини је добио Нобелову награду за књижевност 1995. године за, како је тада образложено, „дело лирске лепоте и етичке дубине”, које успева да узвиси свакодневна чуда и оживљава прошлост.

Рођен је у априлу 1939, као најмлађе од деведоро деце на једној фарми у подручју Каунти Лондондерија у Северној Ирској, Хини се школовао на Сент Колумб колеџу у Дерију, а 1961. завршио је краљевски универзитет у Белфасту. Постао је 1982. предавач на Харварду, а од 1989. до 1994. предавао је на Оксфорду, а повремено и у САД.

Дебитовао је 1966. године песничком збирком „Death of a Naturalist”, која је рефлектовала његово одрастање у руралном окружењу.

Међу његовим збиркама поезије су и „*Winterinf Oyt*” (1972), „*North*” (1975), „*Station Island*” (1984), „*Seeing Things*” (1991)... Међу новијим издањима су „*District and Circle*” (2006), и „*Human Chain*” (2010).

Како се ситуација у Ирској заоштравала, и његов рад је добијао снажнију политичку ноту.

Хини је 2011. године донирао збирку својих поетских рукописа и белешки Националној библиотеци Ирске.

Поводом Хинијеве смрти, тугу су изразиле и многе његове колеге, али и државни званичници.

Награђивано песник **Ендрју Моушн** (Andrew Motion), који је био и Хинијев близак пријатељ, изјавио је „Телеграфу” да је Хини био „велики песник, одличан писац о поезији, и особа изузетног достојанства и интелигенције”.

Ирски председник **Мајкл Д Хигинс** истакао је Хинијев допринос књижевности, друштвеној савести и хуманости.

ЂОКО СТОЈИЧИЋ

СТО ГОДИНА РАШКА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Стојиш пред горостасним висовима
И слушаш музику која те уздиже
У бестелесну снагу, где те има,
Где си бесмртан, што си смрти ближе.

У ћутњи се чују дамари и врева
Крви нестишане. Живот је путовање
Из себе до себе, док на јави снева
Бистри извор и свет у њему, у раздање.

Рађање и смрт! Шта има између тога?
Музике, планина, књига! И видика, и видика!
Тражили смо у себи одсјај Бога,
Простора и свебића човековог лика.

Где ври говор међу људима, где биље
Непоречно цвета и од зла нас брани,
Где нас храни твоје речитости изобиље,
Ту је место твоје, ту себи веран, остани!

Налазиш реч записану у стени. Мука порођајна
И озарено лице! Имаш себе пред собом,
Док се назире далека слутња, несазнајна.
Ништа не скончава заувек, ни мраком, ни гробом!

Угасло време и неугасле речи!
Гнездо доброте у туђим срцима свио!
Више нас, професоре, нико не излечи,
Од болести дивне, којој си нас научио.

Срели смо те ко скупљача минерала,
У животу што верује у музику, у сан снени,
Одгонетали чаролије и руже ветрова зала,
Остали ти дужни биљур ненађени.

Заумне стазе воде у пророчиште.
Учитељу златоусти, твоји се ђаци у те куну
Над питањем чији одговор цео живот иште.
Хвала ти за мудру реч, за истину, тврду и пуну.

САША ТОДОРОВИЋ

ЛИРСКИ ЗАПИСИ НА ПЛАНИНИ

ЈАСТРЕБАЦ

Са Јеленом сам на планини.
Васкршњи је пост.
Јастребац је, заиста, духовна планина.
На њој се осећа здравље.
Лепо нам је овде.
Имамо мир.
Шумско пролеће, пој птица.
Зеленило око нас.
Пуни смо узбуђења.
Бакрач над ватром.
Мирис куване хране.
Дубоко овде у шуми.
Пуно је благодати.
Осећамо исто.

I

Човек се веома чудно мења.
Видим да је живот у граду
Недовршен живот.
То, ми, управо, доказује планина.
Верујем да смо пронашли сопствени кут,

клет, како год се назвао.
Трезвени и будни простор.
И овде на планини је непрестана борба.
У оваквом часу све можеш да припремиш.
То правило очвршћава.
Нема освртања.
Све се мора из трена у трен уређивати.
Ако се мисли на правилан опстанак у дивљини
Та пожртвованост је лепа.

III

Нешто нас је повукло на планину.
Јеванђеље.
Реч Јована са Патмоса.
Упозорења.
Губљење завичаја.
Идентичан смисао у поруци Назарећаниновој.
Док говори о части у постојбини.
Да је неће наћи Пророк
Човек који се мења.
Грешник који се покајао.
Заиста, изгубио сам село.
Бог је дао планину.
И Јелени и мени.
Дао нам је решење.
Против клевете, зломишља.
Нову љубав, сазнање.
Прогнани немају првенство у тами.
Они имају светло.

XII

Искривиће данашњи свет видик
ка свакој светињи.
Покушаће да нас обману.
Да нема ничег светог,
нити га је икада у Богу било.
Говориће у ком Богу
још ти причаш
и какво право на то име полагеш.
Ти, без части на рођеном прагу.
Коју ти кућу градиш и где?
Убеђиваће нас да ми куће немамо.
Да смо луди од толиких мисли
без рођеног села и рођене мапе,
У рођеној славској соби.
Изгубио сам славску собу.
А Господ ми је икону
пробудио у срцу.
Па сада моје срце
за све њих светли двоструко.

ЉУБИЦА НЕНЕЗИЋ

КУЛУК

Трешње су за мене у детињству биле омиљено воће. Имали смо их више врста: ђурђевку која стиже прва, већ почетком маја, за Ђурђевдан, а поред пута читав дрворед дивљих. Оне су биле ситније, са великом коштицом, али укусне и слатке. Била је и калемљена трешња у Малим ливадама, али она нам је била мало даље, па смо је ређе брали. И она пред кућом. Сазревале су у различито време, тако да кад једна презри, стижу друге. Ова пред кућом је била другачија, није ширила крошњу у страну, него некако вретенасто, гране су ишле у висину и према деблу. Била је висока и ни једна грана није могла да се дохвати са земље, могло је само да се бере кад се на њу попне, а нико се није пео сем мене... Сазревала је крајем јуна и рађала много увек. Плодови су били ружичасти, на кратким дршкама, а све у гроздовима, мекани и сочни, у устима се само распрсну испуштајући слатак и лепљив сок. И поред свих наших трешања нас је привлачила комшијска, деда Дисина трешња код воденице. Гледали смо чежњиво у њене тамно црвене и тврде плодове, а они су нам, кад би видели те наше погледе, давали. Но, нас је било доста, а трешње је требало и продати.

Моја браћа су већ били ожењени, озбиљни људи. И родитељи. Најстарији је имао троје, а млађи двоје деце, што се каже, све једно другоме до ушију, од две

до седам година. А ја сам тек залазио у пубертет. Тако, нисам био планиран. Родио сам се касно, па се нисам дружио са браћом, већ више са њиховом децом. Она су свуда ишла за мном: испраћала су ме кад сам негде полазио и тражила да и њих поведем, дочекивала су ме кад се враћам, трчали ми у сусрет и само сам чуо: бато, бато. Тражили су ми да их носим, љуљам, берем воће, доносим птице и правим "играчке" од тикава. Ја сам био њихов идеал, а мој је био најстарији брат. Био је, некако, за све: радио је са радницима на њиви, поред бачваре је опремио једну просторију за радионицу. У њој је имао столарску тезгу, тестере, бансек, ренда, чекиће, тесле... Умео је да направи и неки комад намештаја за кућу, кошнице и рамове за пчеле. Оформио је пчелиње друштво око тридесетак кошница и вршкара, купио потребан прибор: димницу, капуљачу, рукавице, центрифугу за цеђење меда и пуно лимених канти. Радио је то са пуно љубави и задовољства и једини у целом крају имао диплому београдске дописне пчеларске школе. Људи су га волели и поштовали, а и он је волео њих. Чинило се да кроз живот иде раширених руку са намером да загрли цео свет,

Тог јунског поднева крајем четрдесетих, кад је рат био завршен и почела изградња земље, ја сам намеравао да се расхладим у виру, а деца су тражила трешње. Ишли су онако голишави, у тежињавим кошуљама само, за мном и молили:

- Набери нам, набери, бато.

Мало сам их задиркивао:

- Ако ћете да будете добри и да слушате, само тако хоћу...

Брзо сам се попео у сам врх и одозго им бацао гранчице пуне плодова. Они су их скупљали по трави и извијали вратове према мени надвикојући се:

- Баци још, бато, и мени, и мени.

Бацао сам им на различите стране, а они су се грабили и журно јели. Одозго сам видео цело двориште и околину као са осматрачнице. Одједанпут су пси почели да лају, јако и нервозно су вукли ланце да се откину. Тад сам уочио три наоружана човека, такозване тројке, које су у то време спроводиле власт у селу. Газили су оштро, тврдо, надмено и усиљено по нашем дворишту. Мајка је изашла из куће и застала укочено на прагу.

- Шта гледаш? осорно је викнуо један, умири ове цукеле да их ја не ућуткам заувек.

Она је пришла псима и покушала да их умири, но они су још жешће лајали. Мој најстарији брат је истрчао из радионице у којој је радио, знојав, гологлав. Није се ни изненадио, ни збунио. Напротив, једног је препознао и скоро весело га поздравио:

- О, то си ти?. Откад се нисмо видели.

- Нисмо ми дошли да се ви видите. Него, хајде, у име народа .-напред, викнуо је други..

Брат је задржао присебност, а ја сам се чврсто приљубио уз стабло да не паднем Већ сам био набрао трешње пуна недра и сада су се згњечиле, па ми је сок текао у пупак.

- Добро, добро, ја поштујем власт, него само да се обучем, па идемо, рекао је смирено брат.

Онај његов познаник је дозволио, а брат се присетио:

- Него, људи, ви сте уморни, а врућина је велика, брзо ћу ја.

Окренуо се према мајци:

- Нане, дај изнесите столице да седну људи, а ти снајка, наточи ракију из оног бурета што чувамо за славу, да се људи окрепе. Ово је домаћинска кућа.

- Шта ти чекаш?, питао је своју жену
- Додај ми димницу и једну тепсију да извадим мало меда за људе. Ова година била добра за пчеле, има доста.

У то време је за село мед био мислена именица. Док су они размишљали о предлогу, брат и снаја су зашли у малињак испред кога су биле кошнице, а ја сам се смандрљао са дрвета и вирио иза салаша. Деца су се већ негде посакривала. Снаја је донела пуну тепсију меда и ставила испред њих на једну столицу. Мајка је сипала по још једну ракију и дала им виљушке, јер је мед био у саћу. Време као да је стало. Ни пси нису више лајали. Завладао је мук кад један викну:

- Где је он?

- Ево, сад ће, само да затвори кошнице, несигурно је одговорила снаја.

Прошло је неколико дугих минута и поново питање, још гласније и жешће:

- Где је он? питао је снају уносећи јој се у лице.

Она је слегла раменима:

- Ту је био.

- Како ту? Где? Брзо за њим, командовао је и сва тројица су јурнула у правцу где је отишао брат. А тамо је невино на сунцу дремао малињак и поред њега мирно текла речица. Брата није било нигде. Њихов бес је био страشان. Ухватили су снају и почели да је гурају испред себе. Појавила су се и деца, само њена, и гласно плачући хватали је за руке и сукњу. Она је успела да најмлађе узме у наручје и већ су је терали према капији. Моја мајка је гласно закукала и пресекла сеоски подневни мир. Отац је у Чаиру пластио сено и кад је то чуо, дотрчао је. Видео је снају и унучиће испред уперених пушака и трчећи стао испред њих.

- Чекајте, људи, то су само жена и деца, они нису ништа скривили. Ево, водите мене.

Мој отац је био висок, снажан сељак, али испред ове тројке ми се учинио и слаб и мали.

Онај што је знао брата је одгурнуо у страну снају са децом и наредио мом оцу:

- Хајде, полази ти.

Отац је ишао испред њих, а они су га пожуривали кундацима. Ја сам скинуо кошуљу натопљену соком и бадио згњечене трешње. Привукао сам се до куће и чуо како снаја шапатам прича мојој мајци:

- Кад је извадио мед, рекао ми да им ја носим, а он ће кроз малињак, па реком до воденице, одатле преко њива и Црвеног брега у Ловце код Љупчета. Били су они велики другови. Долазио је Љупче са својом женом Радом кад нас у госте. Они су били сељаци, али су били господствени. Посебно се сећам кад су долазили за Ускрс. Том празнику смо се највише радовали због бојених јаја. Моја мајка и снаје су фарбале јаја у јако црвену боју, окер- у луковину и светло зелену- у младе коприве. И била су лепа, али кад би Рада, онако висока и достојанствена, ставила на сто плетену корпу и подигла бели вежени пешкир, па на њега почела да ређа ускршња јаја из корпе: за сваког другачије, различито, са фантастичним шарама, била је то права светковина боја. Сви смо се чудили како је то успевала. И тек после више деценија сам у туђој земљи видео касице са папирићима за ускршња јаја. Сетио сам се Раде, али нисам могао да знам где су их они тада налазили. Љупче и Рада нису имали деце, па су чак намеравали да усвоје једно њихово дете.

Сутрадан је мој други брат ишао у Народни одбор да однесе оцу храну и гуњче, јер је отишао само у кошуљи. Нису дозволили. Трећи дан су послали абер

да ће стрелјати оца ако се брат не преда. Те вечери сам се ја уплашено окретао лево и десно, гледао унапред, а често и иза себе идући кроз шуму у Ловце да обавестим брата. Ту ноћ смо преноћили код њих, а ујутро је брат отишао у Народни одбор. Отац је дошао кући, изнурен, смршао, забринут. Брата су отерали на кулук, принудни рад у Борски рудник, три месеца. Вратио се после два, пре времена. Добио је запаљење плућа. Шапутало се по кући, да деца не чују, како је отац морао да купи двеста килограма пшенице и преда Одбору да би га пустили да се лечи. Лечио се дуго и безуспешно. То више није био исти човек. Није могао да ради сеоске послове и време је проводио између села и града тражећи лакши... Време страха је прешло у неизвесност. Наша породица се распала. Он је своје одвео у град. Говорио је да ће децу да школује, да не буду слепи код очију. Ја се више нисам пењао на дрвеће. Престао сам и трешње да једем. Ако ме некада видите да на пијаци гледам у гомиле трешања, знајте да се и тада сетим оног јунског дана кад сам се љуљао у врху дрвета и био срећан што чујем те драге гласиће. Али кратко, јер се одмах појави и слика моје породице пред Народном влашћу и мој брат, понос мог детињства и туга мог живота.

АНЂЕЛКО АНУШИЋ

КОЛОНА монодрама

Колона је сила! Бог спаситељ! Кад сам помислила да је све готово, занавијек – небо високо, нијемо, зажарено, а са земље протјерују; немаш времена ни завежљај заканурати – излаз се нашао.

Држ' се Колоне, вели ми муж. Куда она, туда и ти. И не бој се! Она ти чува леђа. И крчи пут. Назад непрегледна. Напријед недогледна. Кад она клоне, малакиш и ти. Кад се јонет устоножи, мигдљај и ти.

А, куда? Куда и сви! И куда се увијек ишло. Некуда.

Сила је *Колона!*, поновим у у себи. Шта би да је нема? Да је не створи Онај који је све створио. И ствара. А никад у Њега нисам вјеровала. А види сад!

И – возим трактор. А никад дотад нијесам. Ни за волан сјела, а камоли да га покренем. Није то женски посао. Смијало би се цијело село, и сва наоколо. Кад би то био. Рекли би: ено је, мужа истисла, над кућом загосподарила!

Жено, мораш! Нема ти друге! Види, и дјеца возе. Ја немам руку за два волана.

И – смјести ме у сједиште к'о цак кромпира! Зацрвљуга кључем, убаци у другу брзину. Ту ти је квачило, ту кочнице, ово гас. А ја – леденица усред августа! У глави бунило. Удови укочени. Гледа моја старија кћерка, па ће рећи:

„Мама, неко од нас двије мора“!

Ће ћу дјетету дати да вози ону скаламерију!?

Колона је Бог! Рекнем скоро наглас, и кренем. Дрхтуре ноге, трепере руке. Сва цептим. Али – возим! Тресем се к'о... к'о бреза на главици Тисе Крајчиновића. Ма какви: к'о...к'о... к'о јасика у нашим тѹковима! Срећа, па нема вјетра! А да га је барем дашак, колико рупцем, или капом да зама'неш! Само небеска лучка упрла у тјеме. Нијесам упамтила да је икад жешће, досад, пржила. Зној цури, слијева се и суши. А тијело као да је туђе. Негдје у *Колони* иза мене, муж у униформи, вози војни камиончић згомиланих наших и комшијских кућних стварчица које смо на брзину набацали. Јадне нам ствари! И с њим су и дјеца. А моја приколица пуна-пунцата баба и стараца. Првих *суседа*. Међу њима су и моји родитељи. А има и нашег другог рода. Што ближег, што даљег. Мужеви, синови и унуци заглавили се неђе на ратишу, нико не зна о њима ништа. Она моја старчадија скаменила се. Поскидали са себе што су могли, оно мало руха што су понијели, па главе застрли. Хлада мало накостријешили. А небо – гори ли гори. К'о да га неко подлаже суварцима! Сузе им се измијешале са знојем. Плач и нарицање заглушила *Колона*, свима, па и њима. Па сад није лако распознати који су то, тај силан свијет, што гмиже и мигољи. Ако ниси у *Колони*. Са стране би неки злобник рек'о: иду људи на сточни сајам! А чула сам, послије, да су баш тако неки и говорили.

Али *Колона* је спас! Само ми та мисао у глави. Некад станемо, па дуго стојимо. Кувамо се и печемо у властитом сосу. Нико не зна зашто смо застали. А мало ко и пита. И ко ће? То су сад грудве нијемог меса које се котрљају асфалтом. Ма, то... то...то више и нијесу живи људи. *Колона* је то, сад. Све. Глава јој негдје далеко, напријед. Репина отпозади, перја по прабини.

И не да ти стати и све и да 'оћеш. Да се предомислиш и вратиш, па и погинуо на своме прагу – а јок! Нема тога више! Само напријед – како си и досад! Од кад си се родио. У нове побједи! 'Ем ти ј... побједи! И оног који нас је осудио на њ!

Уверчила сам, што би моја баба Стана рекла, мало вожњу. Закочим кад треба. Теже кренем, машина се трза, поскочи, к'о да ће закрилатити. А деси се и да се заборавим, изгубим, па не знам шта треба да чиним. Или нога промаши, не потреви кочницу, па ђерман (тако мој муж тепа трактору) дёрне у онога испред мене. У приколицу. Једанпут сам и у аутомобил, мајко моја. У кршину од „заставе“, напучену кај шипурак, Колонашима. А она крнтија на „фићу“ насрну. На крову му голема гајба са кококшама, ошамућених, можда и покрепалих од оне пржалине, застрта најлонским цаком од вјештака, на коме пише Кутина. Отуда ми је супруг. Из тог града. Из мијешаног брака. Али, сав је наш. На нашој страни. Шта ће, види на чијој је страни правда. Јадна нам правда. До гроба нас је, живе, довела. Само да скочимо, и сами се затрпамо. Тако ће нам и бити! А вичу они људи којима сам вјетра „дала у леђа“, како и неће, ја бих још гора била. Галаме, псују, пријетећи машу прстом. Изашли би напоље, и ко зна шта би са мном било, али не могу! Укљештила их *Колона*!

Стоножна и руката, одвлачи их даље.

Еј, али мене *Колона* не да! Не да своју Ко-ло-на-ши-цу! Чува ме од свега! Чујете ли ви то? Можете ли то појмити, *yonће*? Да, *yonште*. На то сам и мислила. Извините. Ми смо тамо у нашем селу, а свуда је тако бивало, тако говорили. Сви, осим млађарије, понеког до њих, која се школовала у Београду. И често нас је знала исправљати, па и каштигати, што смо заборавили своје. Свој језик. И ћирилицу. Па неког Вука, и да ли

рекоше Мркаља, Саву неког, нисам ти сигурна. Мозак су нам пробали с тим Вуком и Савом! Ево, и умријећу, а нећу сазнати ко су ти били. А како ћемо и знати ћирилицу, велим ја њима, кад се она није ни учила. Само у прва два разреда основне школе – и готово. Капак! Фертик, што би рекли! Послије само латиница. Свуда, и на свему она. И на поштару, и на порезнику, и на геометру, и на милицајцу, и на доктору, и на гробљанском крсту, и на лугару, и на ветеринару, и на пекару и мљекару, и на говечету и крмчету, и на гого...да не кажем гдје још! Свуда она, па она. Немој ме силити да окрндашим! Чули ти, мене?! Па, немој! Мораш ме разуми'ти! К'о ће ако нећеш ти? Ем си ми неки род, ем си велике школе завршио. И извини, извини молим те, што ја теби на „ти“. Ма, знааам. Своји смо. Али, култура је култура. Јел тако? Знам шта је култура! Немој мислити да не знам, иако сам у *Колони* била! Тамо сам ја њу и савладала! Како? Е, сад ћеш чути!

Други је или трећи дан, не знам *точно*, како колђнашимо (*тачно, да, да, ма, јој!*), вријеме се изгубило, нема га, а и шта ће ми. Али видим да је поподне. Морало би бити. Сунце које нас је тукло с лијеве стране изгуби битку са високим бријегом, планинчином неком, не знам јој име, и паде тамо, а ми, коначно, дочекасмо жуђену хладовину. И ту застадосмо, али овога пута дуже. Ваљда да се одморимо у оном засјенку. Стојимо у неком великом, насељеном, кракатом мјесту које је опкорачило цесту. Говорка се да је то надомак Бањалуке. Људи попадоше, ко снопље жита, по шанцу; једни зађоше у грмље, у кукурузиште, други убјегоше у неки шумарак; чујеш како шушти, крцка, како се ломи. И како се једно велико, веелико олакшање тамо мешкољи, уздише, отпухује, усекњује, стење. Да простиш. Да простите. Извиините! Тако је било (само се није

имало времена за ову олакшицу, ма какви!) првог дана нашег кретања, кад проструја глас да иду *њихови* авиони, и да ће нас све побити. Још кад неко рече да су с њима и *Натовци!* Аууу! А, јооој! Пометње и стрке, да ти је виђати... Ма нек побију, требали су и раније! Шта ми више *вреди* живот, послије свега. Ја нисам мрдала с трактора. Ни моја старчадија. Само сам страховала за дјецу и мужа. Да, да, наишли су, стварно, авиони. Тамо далеко, неђе на почетку *Колоне*, загрмило је. Заштеквало. Запраскало. И проломило се и затресло, кај да се комад неба стровалио. Па онда заурликало и зајаукало. Многе су усмртили, и израњавали. Само *Колона* и Бог знају колико. Цеста се стресла неколико пута као коњче неуко јахању, к'о да жели да нас се ослободи. Трактор је цупнуо дваред напријед, па једаред одострага. Ја се скаменила. Душка у мени нема. Моји, јесу ли живи, света неђељо.?!

Е, да, у оној 'ладовини смо. Ко у цркви, брате. Нека језовита тишина, мир. К'о да нешто, или некога, очекујемо. Једном сам била у...у... цркви. *Њиховој*. На вјенчању мужевљеве најмлађе сестре. Појео ме страх и стид, нијесам знала како се треба понашати...Никад ја нијесам скупила прсте у трицу, а камоли...Разумијеш, на шта мисилим...

А, да. Ово... Ја се здрвенила, не осјећам тијело, ко да и нисам чељаде. А можда и нисам. Ко зна ко сам ја, у ствари? То само *Колона* зна. И *нитко* други!... Некако се искобељам, једва сам на ноге стала, па одем и ја тамо куда и *госпони* иду пјешке.... Они мјештани нагрнуше. Неко носи воду, неко слаткише и млијекo за дјецу, сок за старушане, неко крух, *да, хлеб, јој*, неко воће, неко гориво, неко...И нико не остаде а да није нечим дариван. А нама добро дошло... Шта ти је наш народ! Добро је да смо свуда посијани!...Плачу оне

жене, а и људима се очи замутиле; старице се крсте и благосиљају; милују и љубе малишане. Позивају да болесни и изнемогли сврате, да остану, да се одморе, поткријепе... Дира у срце, брате. У велику рану нашу. Али, ником се не напушта *Колона!* Мајка *Колона!* Ако изађеш, иступиш – ко си и шта си онда? Чији си? И куда ћеш послуже?!

И таман кад смо се спремали да кренемо – неко повика, грлато, скоро заповједнички: „*Стан'те! Ево иду новинари!*...“

„*Аууу! Куд они сад?! Шта ће нам? К'о их је позвао? Не требају нам! Нек' иду Туђману и... Клинтону! А могу и светом Петру! Иии... папи, ако 'оће! И... онеме Јакушију Сакушију, ако им је мало!!*“

„*Хммм, "бо их мртви Тито! Нек иду онеме Мимии... Мимии... Мимии..."*“

Окрндаши један чича у мојој приколици.

А не може, јадан стари, да се сјети презимена *Онога*, па све губича, њуњори и мимиче. Полудио, начисто!... А знате га? *Тога*, мислим. Боље од мене. Вилице ме већ боле од њега! Тамо, одакле смо кренули, многи су га нападали. Говорили да је комуњара. Диктатор. Да му се ништа не може вјеровати. Да нас је залудио. А ја – удри брани! Е, јесам била тврдоглава! Али не жалим! Теже је бранити него нападати!

Вичу Колоноши на новинаре. Негодују. Псују свашта! Није за fine уши! *Госпоне* (господу, извини!) би увриједило! И, стварно, ево их! Сјурише се ко осови! И зађоше, мјестимице, ко неки *иследници*, у *Колону*. Турају људима оне своје справе под губац; питају, моле, појашњавају; блицају њихови апарати, насовуриле се оне камере, па чељаде се начисто препадне! Али, нико ништа неће да говори! Тјерају их од себе. Обрецују се. Окрећу главе. Само што их не плују!

Кажу:

„Ви сте нас и заваравали да останемо! Своји на своје! Увјеравали да нам нико ништа не смије. И не може. И бучали сте на све стране, како имамо своју државу! Аааа, шта је ово сад?“

Галами *Колона*, не можеш јој жвалава уста зачепити. Сила је *Колона*, мој синко! Инатна! Нико је не може сломити! Та тјера до краја! Устрчали се они јадничци, не знају шта би. Жао ми их, знам ја шта је црна кора хљеба на бијелом дану! Дигнем руку, јер знам шта је култура, а они углас, озарени, ко каква дјечурлија: „Гоооспођооо...!“

Мало се лецнуше кад ме угледаше за оном воланчином, али се брзо прибраше.

„Дјецо, (а међу њима има и старијих од мене, и највише је таквих – али ја сам у Колони, еј!, а Колона је старија од свих – колико само старчества ја возим у приколици, тисућ...хиљаду година је само иза мојих леђа!), дјецо, велим, „ми смо притисли црну земљицу. Мислим да јој никад није било теже, него сад под нама. И закрчили путеве. Потопили, боље да речем, ко Сава, једне године. Или је оно Дрина била, или оба двије воде. Не ради ми лампица у мозгу. Ми се, како видите, лагано крећемо. И сабиремо у један вееелички рачун, коме се још не зна цифра... Ми...ми не бјежимо. Немамо ни од кога, ако ћемо право. Гдје је та њихова сила? Нека изађе пред Колону. Сучелице! Па да видимо чији ће се рогови посуврнути! Лако је сиктати и пљуцкати, бљувати ватру из зрака, кроз туђа уста! Јесу ми и то јунаци! Насрћу на кућно тјеме. На старо и нејако. Ни јадну живину не остављају на миру...“

А, куда ћемо? Идемо, како се увијек ишло. Да би се неђе стигло, како рече један мудар чо"ек. (Хвалим мало свога мужа! Заслужио је!) Рачунам, дјецо моја

мила, да се за путника увијек нашло свратиште. Па ће тако и за нас... Него, сликајте ви Колооону! Уснимите је добро! То је најважније. Видидер, кол'ка је! Аааа, шта велите?! Змијурина! Љута аждаја!! Ма само што није стала свој реп гристи!"

Гледају у ме, зачуђено, неки од оних новинара. Сигурно мисле: *ова је цићнула! Она ће прва наћи своје свратиште!*

Думајте ви што вам драго! Али вам је тако. Нема веће силе од *Колоне!* Ни заклонитијег мјеста! Ни већег крста, како ће послије рећи наш поп, на сахрани једног Колонаша у Старој Пазови. То свако треба да зна. И ономе запишаном и засраном у пеленама, да простиш, то би требало стално говорити! Отповрћем ја, у себи.

Одоше она дјеца, задовољна. Захваљују се.

„Ви сте нас спасили! Нека и вас Бог“, каже један цуретак...

„Ма Колони се ви захвалите! Она вам је помогла,“ браним се ја.

(Послије су ми неки ође, ови њихови староседеоци, причали да су ме *видели* на телевизору. *Телевизији?* *Нисам знала да се тако каже. Добро. Извини.* Назвали су ме „*госпођа са телеви...зо...телевизије*“. И тако ме и зову. А знам, осјећам то, да би ме неки од тих истих / а сви су, муко моја, из нашег народа, избјегли давно прије нас, из прошлих ратова/ посркали у жилици *јухе /супе, каже се, јел' да?/*, да могу. Али не могу. Крупан сам им залогај! Дуго би ме гутали! Предуго! Ја сам – *Колона!* Не заборави! И добили би глисте! Не! Не! Пантљичару, би добили!)

Не знам јесмо ли одмакли километар-два, кад оно кола хитне помоћи завијају. Једна, па друга, па богме и... трећа. Треште кроз кукурузиште, немају другдје

куда, не могу нам прићи. Прави лом; пуцају, праскају они зеленци. Жао ми. Сјетим се намах мојих. И они су оволики. Тек младо забрађени. Ви мушки би рекли: бруцали! Извини! Немој се љутити... Ко ће их ове јесене брати, света моја Петковачо?!... А *Колоном* прошупшта глас да је једно дијете у несвијести. Нека бака на издисају. А да се једна жена порађа. Пукао водењак, иде шушањ од увета до увета.... Сјетим се породилишта у Сиску. Тад сам родила моју Југославу, најмлађе дијете. Муж ме довезао уочи Нове Године. Сат прије. На одјелу свега помало: нервоза, бијес, равнодушност. Видим, ради ко мора. Кога је запало. А трудови кренули. Око мене се мотају сестре. Нарогушене. Гледају ме искоса, ко да сам ђубреница гдје јој није мјесто. Љекара ни за – крпечак бијелог мантила! Чујем, иза застора, како она једна, старија, полугласно каже другој:

„*Ова је, изгледа, трофазна!*“

„*Како, кад јој се супруг представио као Јосип?*“

„*Како? Како?! Наше гњиде! Само нек је женско!*“

И нек има ону ...“!

И рече оно што и не треба говорити. И ту стаде разговор. Укопа се у мјесту кај *Колона*.

Мене све учесталије начињу жестоки болови, али ми никако не излази из главе оно „*трофазна*“. Какве ја везе имам са струјом?! Да ме, можда, неће укључити у шалтер, и тако порађати?! Бебе на струју! Хммм! Шта ја знам?... *Немој се смијати! Свашта има у болницама. И зло ти је брже од свега! Оно најприје чо'еку падне напамет. Знало се десити, још онда, а како неће данас, да се жена породи а – дјетета послје нема! Наука напредује! Само чељаде стоји у своме блату.* Била сам се уплашила, и тај страх ме држао све до краја. Добро ми дошао: лакше сам поднијела болове. А породила сам се без ичије помоћи. Сестре отишле прославити дочек

Нове. Послије дошла она што се разумије у струју, па кад узме моје дијете, рече, као за себе, ругаљиво:

„Види! Види! Трофазааањака мааала! Плачеш?! Плачи! Плачи! Плакаћеш и јаче! Не знаш ти шта је плач!“

И – однесе је. А ја у себи пресабирем: Боже, 'оће ли ми је вратити? Да је неће укључити у шалтер! И скувати кафу! Свашта ми дошло у главу! Ухватила ме паника...

„Ти се јопет смијеш!? Церекаш!! Баш ти хвала! Е...! Не знаш ти, дијете, ништа! Ниси ти био у ситуацији у којој сам ја! Ниси ти био у Колооони! Да си тамо само дан један провео, ма шта дан: само један сат да си био – све би ти било јасно! И све био знао! И рјеђе би се смијао, ја ти то тврдим!... Да, да... Све би ја вас, такве, у Колону! Па на ходочашиће, кроз српске земље и крајеве, како неки дан рече онај њихов политичар. Заборавила сам му име. А и име му је, брате, заборављиво. Чим га једном изговориш, истом га сметнеш с ума!. Да, да, тако бих ја с вама! И да никад не сазнае кад ће те стати! Ни гдје се зауставити! Кај мени што је било.“

Кренусмо даље. Јесте. Гмижемо. Гмилимо. Пузимо. Мигљамо. Ђубољимо. Гујсеничаримо. Стоножимо, како рече мој муж. Не знам како бих ти друкчије то описала. Али, мени је, некако, највише прирасло срцу: колонашимо. Чуј ту красоту од ријечи: *ко-ло-на-ши-мо*. Некако, спорије излази из гласница (*јел' се тако каже?*) и дуже се задржава у устима. Ко каква сладост, горкаста мало. Јест. И док је чељаде само изговара, осјећа се боље, топлије, сигурније. *'Ајде, пробај и ти! 'Ајде, ајде, да чујем!... Ма, какви! Није то – то! Немаш ти музике за то! Нијеси ти од нас! Нијеси од Колоне! Нијеси наш,*

кужиш не?... Смијешно сам нешто рекла?! Па, добро, не треба нам преводилац!

„Да смо губари, све би лишиће успут обрстили?! Угрозили екологију! Велиш.“

„Ма, је ли?! Е, јеси нас упоредио?! Ма, да! Ваша генерација то никада неће разумети. Ми и ви? Ми и они! Нема ту више сигурног моста! Ми једни другима никада више нећемо моћи доћи. Путоваћемо, можда, али 'оћемо ли стићи?... Како рече један наш, из Колоне, кад су га с телевизо...пардон, телевизије (јесам добро?) послје питали шта мисли о томе свему... Не дао ти само Бог да дођеш у ситуацију у којој смо ми били. Само ти то желим... Па добро. Тако ваљда мора бити...“

Е, да. Колонашимо. Шта би друго. Уједном, колона цупну у мјесту, ко да се спотаче о нешто. Загрцну. И згури. Шта то бй? Ја умало промаших кочницу. Надвирим се да видим шта је. А оно... Жалости наша! Износе двојица стару жену, у црнини је, ко цак кромпира. Истеглише је поред цесте у 'лад, под неко дрво, и ту оставише. Она двојица се вратише, а изађе ситан старкељаћ. Мален кај мали прст. Нагео се над ону сироту, и све се удара шакама, час у сљепоочнице, час у груди. Чујем шушоре из колоне: умрла... Ни јаука! Ни лелека! Ни сузе! Само се понеко од старијих прекрсти, кад наиђосмо покрај оне туге. Тад сам схватила да је *Колона* и – јака. Чврста, брале мој! Да све може поднијети. Издурати. И оно најгоре. Најтеже, што нико не може. Тврда срца. Шкрта на сузи. Херој, што би рекли... Шта рече, ти? *Права хе-ро-и-на?* Нијесам то никад чула. Добро. Хвала ти. Сад сам богатија за једну ријеч... (Нашта би и она?!) А послје сам чула да је таквих случајева било доста, у *Колони*. Капне, чељаде, ко свијећа. Отргну га некако од *Колоне*, тешка срца изувку напоље, и

брже-боље зачепркају неђе, ко живинче, Боже ми опрости, поред пута. Или у неко гробље, ако га срећа (чуј мене, будале: срећа!) послужи. Колико је таквих крајпуташа (ову сам ријеч или реч, како 'оћеш, први пут чула овде, у избеглиштву!) тамо куда смо колонашили? Ееее! То нико не зна. Само Колона и мили Бога, како би рекла моја баба по оцу.

Увече стигосмо у Бањалуку. Ту Колона мало живну. Подиже шију, што би рекли. Слушала сам доста о тој Бањалуци. Те лијеп град, те на једно мушко, седам или девет жена, нисам сигурна, намигује (благо мушкићима, увијек су они били повлашћени!), те људи гостопримљиви. Те... А први мрачак се већ у'ватио, али још се види. Рекоше да се ту може одморити мало дуже, ко год 'оће. И да ће они који су болесни, а има их, дјеце, старијих особа, добити лијечничку помоћ. И ко жели да може ту и остати. Тражити себи ново огњиште. Ма какви остати, мислим се у себи! Ако испустим мјесто у Колони – чија сам онда? Колона оде, а ти, Милице, гледај шта ћеш!... Утом дотрча мој муж са дјецом, па вели:

„Жено, да тркнемо на пошту, сви иду да се јаве некоме своје, - и зовнем твоју - текту у Земуну... Само да јој кажем ће - смо и како смо... Ништа више. -Па...“

И не изусти до краја што је наумио. А знам точно на што мисли. Како нећу знати?

„Ајде, ако ти се да кажем ја. И немојте се дуго задржавати. Колона никога не чека! Нема тог господина и те висости због кога ће она одложити кретање! Јок!“

Већ се било увелико смркло, кад су се вратили. Ја се препала да се нису изгубили међу оним свијетом који је све поплавио. Стопа у стопу стаје. Раме о раме

креше, причају моји Колонаши. Неко је последије каза': освојили Мартићевци (или рече: Рашковићевци?) Бањалуку без метка! Ваљда се тај само шалио... Муж и дјеца донесоше пуне руке свега. Крува, воћа, неколико флаша воде. Како се не сјетих да им кажем да ми донесу бруфен? Е, јесам заборавна! Глава ми пуца, к'о да је неко сапео у обручеве за бурић.

„Добили на улици. Дијели народ и шаком и капом,“ вели муж.

Види ти народа, види! Спас, као *Колона!* Народ и *Колона*, сину ми тад у глави, први пут. Је ли то једно? Је ли то исто? Има ли границе? Може ли народ стати у *Колону*? Или...? Ма 'ајде Милице не разбијај главу! Не призивај другу *Колону* кад имаш своју! Чувај то што имаш! Што ти је Бог дао!

Умало не рекох на глас.

А муж – ћути. И све склања очи од мене. Не говори да је био у пошти.

„Јеси ли разговарао с тетком“?, питам.

„Нема, изгледа, никога у стану“, дрхтури му глас ко да на снијегу стоји.

„Како нема, од њих толико? Није могуће!“

„Три пута сам звао заредом, и сва три пута до краја је одзвонило. Можда није прави број“.

И – слегну раменима. А мени то нешто сумњиво. Тетка је стално у кући. Не иде никуда. Осим љечнику. Да није....? Ма није могуће! Није она таква. За друге укућане не бих ставила руку у ватру... Чујемо се телефоном два-три пута годишње. Додуше, ја увијек прва зовем. Њој је то прескупо, вели. Мала пензија... *А теби, мама, није скупо*, кори ме старија кћерка. Ма ћути, дијете! Свој се мора поштовати!... И треба ја да зовем. Млађа сам. Поштујем старије... А да ипак није...? Не могу да вјерујем!... Чули су они, чули! Знају све!

Обавијештени! Чукнули за *Колону*, па се препали! Притајили се! Е, страшна је *Колона*! Боје се и они у Београду! Шта сам рекла: у Београду?! Ма не: у Земуну, брате! Ту тетка живи. Ниси добро чуо! Ти чујеш само оно што теби одговара!

Змијуљамо даље. А народ виси на капијама, ко биљке пузавице. Вирка из широм отворених прозора, ко да иду сватови. А баш на то и лично, кад ствари веселије погледаш. Само нам барјак фали.... „*Аааа ће вам је млада? Ђе је младожења? Ђе стари сват?*“ *Може* упитати нека будала.

Немамо ништа! Немамо никога. Сааами. Самци-јати. К'о...к'о... К'о окресано дрво. Али, нијесмо баш без ичега: имамо нешто мало мираааза! Није да немамо! Свако носи понеку милошту!

Једни, из оног силног народа, стоје уз пут, ко на каквој стражи, и нуткају, брате, свакојаким ђаконијима. Неки шмрцају, плачу. Бабе се крсте. Дјечурлија маше, ко да носимо Титину штафету. Има их који питају женским устима, а мушкарине:

„*Зар сте баш моооорали?... Своје се не напушта тако лако... Што се нијесте борили до краја?.. И... ће ћете сад?*“

Овима нико не одговара. А и шта би?.. Или им, ипак, неко нешто рече? Е, да, неки мушки глас осорно довикну:

„*И ви ће те за нама, ускоро!*“

Мени нешто би жао и криво што тако рече. Јер, не треба плашити унапријед. И не треба *жуууурити*. Увијек се стигне у *Колооону*! Само треба имати мало среће у несрећи! И добре воље. Снаге ће већ бити. Једно без другог не иде.

„*А најважније је од свега тога имати добре сусједе!*“

Али ми је мило, с друге стране, не могу ти описати кол'ко, што су сви изашли да гледају *Колону*. Ко какву царицу! Одложили жлице. Оставили послове. Баца одгурнули у страну домаће задаће. Млади прекинули... радњу. Извини! Излетило ми! Болесни се придигли из постеља...Ма сви! Сви! Толики народ нас дочекује и испраћа! То...то... нисам очекивала. Томе се нијесам надала. А има га за – још једну колону! Најмање! Пази! Питање је да ли би сав и стао!...Ма, гријешна Милице, шта то рече? Теби се привиђају туђе колоне! Мисли о својој! И.и...и.. како би сад стале двије колоне на ону узану цесту?! Да је то аутопут „Братство и јединство“ – е, друга би се прича могла причати! Тамо би стале и три!

Каштигам себе у себи. А у глави – црвуља ли црвуља. *Народ! Колона! Колона! Народ!...* Шта је веће? Шта је старије? Које се од тога двога више цијени и поштује у свијету? За кога би се, чељаде, определијелило кад би морало, данас-сутра, да гласа? На референдуму, рецимо, кад би наредиле *велике силе*? Би ли ми ти, паметњаковићу, знао одговорити? Ааа, ћутиш, сад! Мудрујеш! Политичиш!

Пролазимо кроз неко мјесто – казаше ли да је Брчко? – а оно многе куће срушене и полусрушене. Само димњаци зјакаре у небо, к'о да ће им димњачари сићи одозго. Кркало се и ту, мислим се у себи. А шта би било да није престало? Куда би сад *Колона* прошла? *Клацкали би се ауто-путем „Братсво-јединство“, из јајца у јајце, и зна се ће би стигли!* Казаће послије мој муж. А ја сам додала: *Добро што би и ту стигли! Барем би неђе дошли!...* Размишљам ја тако, кад оно на бетонском блоку неке грађевине, или је то био надвожњак, не могу ти тврдити, великим, црним словима пише: *Грбе на врбе!* Е, баш тако пише! Какве грбе?

Какве врбе? Па, колико знам, врба има грбу! Погурила се над водом и... чека. Шта чека? Шта ја знам шта чека?! Ваљда што и сваки живи створ. Фајронт! Ето то! Чуо си за ту ријеч? Ма све си ти чуо, и све знаш, само из мене, необразоване, извлачиш и циједиш!.. Возим ја возим, али ме копкари оно: *Грбе на врбе!* И све ти, у себи, к'о да сам суманита, понављам: *Грбе на врбе! Грбе на врбе!* И у томе такту баркам, час по гасу, час по кочници! Како се само слаже са оним: *Грбе на врбе!*...Тек ћу ја послвије сазнати шта то значи.

„Али, тад сам већ била избегла!“ (Јесам добро рекла?)

Еее, ово ти умало заборавих: мој муж рече (послије, кад смо се овдје *сместили*, и ја споменула оне грбе и врбе, никако ми то није излазило из главе) „*да су оне врбе чекале своју трећину из прошлог рата. Али је овога пута нијесу дочекале!*“

Не знам шта је тиме хтио рећи. Остао ми скроз загонетан! Ти би рекао: тајанствен!

И – добауљасмо до Границе. Рекоше да је Рача. Или Каракај. Не сјећам се. А можда је било и једно и друго... Кад? Шестог или седмог дана? Можда је био и осми? Десети? Не знам ти *точно* рећи. Све ми се карте у мозгу измијешале. Али, далеко сам још од тог... Карачаја. Рачакаја. Како ли већ? Једни веле да има око два километра. Други, да има и више. Ја се сва здрвенила. Балван – балван! Ко да ме неко котурао, Бог ти јадан. Добро смо и прошли, помислим у себи. Шта би било да нас је она сила што нас је вијала са земље и неба претворила у – балване! А могла је свашта да нам учини! Па да се котурамо, котурамо, котурамо...Не смијем ти рећи докле! Права балванијада! Е, маштовита Милице, свашта теби падне напамет!

Да. Ће сам оно стала? А то, да у мени нема више трунка снаге. Чудим се самој себи како сам могла доведе возити. Покушам да устанем – не иде. Кичма и ноге се укочиле. О'ладиле. А у глави – олуја. Наоблачило се и смркло. Грми и сијева. Само што не пуца. И само што не пада киша из мене! А добро би дошла! Суша ударила, а системи за наводњавање, видим, не раде! Избауљам некако са сједишта, и тек сад мало боље осмотрим (*је ли се тако каже?*) моју *Колону*. Погрбљену. Утуљену. (Тако су нас називали они наши школарци, што су, кажу, познавали онога Вука и Мрк.Мрк.Мркаља). Куд год погледаш – ма се ти окренуо Истоку или Западу – свуд недогледно шаренило од возила. Трактор до трактора. Приколица до приколице. Камиончић до аутомобила. А има људи и на коњској запрези. И на моторчићу. И виноградарској фрези, има их доста. А један тјера бицикло. Ударила му сапуњава пјена на уста. И свуда по навилјак кућних стварчица, које су збубољали у посљедњом моменту. А људи, од умора и жеге, попадали украј пута, кај некад око ракијског котла.

То ли је та моја *Колона*, говорим у себи, а не отварам уста. К'о да се сад нешто смањила, стањила, или ми се чини. Нијесам добро рекла, јел да? Боље је: ко да је спласла. Стисла се. Увукла се у се, па више и не дише. Шта јој то би? Кога се препала?... И докле ли ће само стићи? И ће ће се склупчати то њезино... цријево. Која ће земља на'ранити сва та уста? Који кров заклонити те главурде и главице?... Свашта ми пада напамет. Е, да се сад одаклен појаве они новинари, па да им опричам ново искуство!

И – ево нас, труз по труз, к'о да смо стварно гомила балвана, на оној Граници. *Колона* се згрчила. Укочила. К'о...к'о...? Ма кај старац на... на... младици!

К'о... к'о... јарац... на... на... Ма не знам чиме бих ти то успоредила...

„А, и ти си, брате, чудан неки чо'ек. Тражиши од мене, нешколоване, „да китим и везем“! Зар ниси тако рекао? Ето теби, па ти то ради! Теби треба... кита и вез! Јесам опет...? Еиши!“

И, извини. Извини, молим те. Немој замјерити. Оно...старац...јарац. Скроз-наскроз сам побенавила од олујштине која ми бјесни у глави, још од Приједора. Сијевају њезини бичеви - слѣпоочнице и потиљак пуцају. А, будала! Ће не рече мојима да ми у Бањалуци купе бруфен! Једна таблетица би отпухала све.

Одувала, да. 'Оћеш: распршила. Потаман ти је, а? Е, јеси националиста! Нијесам те досад таквог познавала....Добро, добро. Нека ти буде! Само, немој после да ми се жалиш! Да не буде као што рече мој први сусед Ласло, баш оних дана кад смо избјегли:

„Све бих ја вас на Хаику плажу!“

„Ма је ли?! А ће би сви тамо стали? Једва смо се и у Колону стисли... И колико би лежаљки и пешира требало?... А кад би само ноге опрали, загадили би оним људима воду! А тек зној и сузе! Еее, не мисли о томе мој сусјед!“

Премећем у себи ове ријечи, али ћутим. Нећу да *повредим* његова мањинска права! (*Јесам добро рекла?*)

А прво што ми је пало напамет да му кажем, било је ово:

„Но, сусед, дајмо се мало контролират', не!“

Али нисам му ништа рекла. Нека се крчка у своје екскрпес лонцу!

Стојимо још на Граници, да. Чекамо пропусницу. Чекамо да нам карте чекирају!

„Сад ће нас преметати...и...и... ооотети и ооово...“

Вели мушки глас иза мојих леђа. А к'о да чо'ек има говорну ману. Добио је, сигурно, у *Колони*. Ма *Колона* ти је – чудо! Причам ти то цијело вријеме, само ти мене не схваташ озбиљно!

„Или ће нас вратити назад, да бранимо своја огњишта!“ Добацује – женско или мушко – заборавила сам.

„Шта ће нам сад радити ови Ра...ра...рача...ка...рачакаји, Кара...кара...кара...карачаји? Како ли се већ зове ово мјесто?“

Говоркам, опет, сама са собом. А са ким ћу другим? Себи смијем рећи све.

Прилази милицајац, мјерка моју Ко-ло-ни-цу – од предњих и задњих гума до главе.

'Оће ли рећи да су ми гуме издуване? Ћелаве. Зарезати казну. Искључити из саобраћаја, како се то каже. Или ће затражити возачку и саобраћајну? А ја – немам! Заборавила понијети! Замисли, смлате!

„Госпон-друг, чудии се што видиш жену за мијењачем? Замиишљаш како шалтам? Мијешам! Шалтам, шалтам, још како! Само да је мало кривине! Мислим на окуку. Немој ти нешто друго... помислити“.

Кажем ја, а ни самој ми није јасно одакле ми, и како, и зашто, излазе толике ријечи.

Онај под шапком се нешто смршти. К'о да ће и из њега олуја ударити. Доста ми је што своју дурам! Још и његову...Еиии!

Утом прилази мој муж с дјецом. А он у униформи војника Српске Крајине! Мајко моја! Дезертирао! 'Оће ли га вратити назад, да брани ђедовину?! Опустјели завичај. На многе су оружје потезали, и враћали их. Ууу, ухатио ме страх!... Ја их, лијепо представим

службеном лицу, к'о што је ред и дужност. А оно се, оно лице, мало смијучну, к'о кад сунце на трéнак просине послије олује која се смирује, па се опет изгуби испод оловне облачине.

„Јесам ли ово добро накитила, а?! Не би ни ти боље!“

Загледује нас и вага она службена особа к'о да смо на сточној пијаци. Озбиљног, устроженог лица. Стријепим шта ће упитати, рећи.

„Сачекајте ме ту. Ваш део колоне иде на Косово“, одбруси преко рамена, и оде низ колону, да мјерка и престојава.

„Какво Косово!?, умало да дрекнем на глас.

„Отуда идем! Ни мртва више тамо нећу!“

И сјетим се одма' (мој садашњи комшија би рек'о: умах) нашега јадног сусјода Лазе. Војника. Сви су му тепали: Лазар. Лазица. Фалило му је још мјесец и по дана до одслужења, кад је доведен из Приштине, у запломбираном лименом сандуку. Уз пратњу двојице војних милицајаца под оружјем. Не знаш јесу ли ови били закопчанији више у ону њихову униформу, или у тајанствену шутњу и ледену строгоћу. „Несретан случај“, проциједио је један од оне двојице. А други је додао: Нама так наредили, да лијес бу заприт!“ И то је било све што су казали, током сахране и испраћаја. Отац и мајка, браћа и двије сестре, баба и ђед, попадали по сандуку, наричу да се чоек у срце кидало на пола, ко јабука. Моле да им сандук отворе, да сина, брата и унука виде посљедњи пут. Али не дају она двојица. Тако им је наређено. Веле. Сјећам се тога добро. Био је јуни, кишовит и хладњикав. Таман сам била завршила основну школу. Седамдест и прве, је то било. Мој отац и ђед, и стари кум Светозар, звали су га Солунаш, ни данас не знам зашто, шаптали су тих дана кад су

нешто причали. Да не чују остали укућани, ваљда. А ми, дјеца, врагови, чулимо уши, иако смо знали да нам је мотка увијек висила изнад главе. Спомињао се неки *Маснок* у Загребу. Неко *хрватско прољеће*. *Ни...т...ко...* нико није знао шта је то, нити је *тко* питао... Ја помислила да су власти увеле неко ново годишње доба!... А ни моја дјеца ништа о томе нису учила у школи. Чудно.

А свашта су учила. Боже ти сачувај!

„Шта се кезиш?! Теби је све смијешно? Ништа ти не знаш! А у све сумњаш! И извини што ти морам ово рећи: ти си се, у то вријеме кад се ово издогађало, трескао још у ћаћиним гаћама! Ето! Па се ти љути колико 'оћеш, иако си ми род!“

Тога дана, кад су Лазара допремили, требала сам ићи по свједоцбу. Али нисам отишла због укопа. Цијело село било је на погребу. Незапамћена туга и жалост. Није било лица које суза није оросила. Послије се, такођер, кришом шапутало, ма какви причало, ниси смио то ни у сну да забунцаш, да су Лазара убили шиптари. Нема родитеља који своме дјетету ту тајну није прстом и шибачом припријетио. А ми тад нијесмо знали, и како би, ни ко су ти шиптари, ни одакле су. Као што ни они нијесу знали ништа о нама. Тамо. Исто као што ни моји нови суседи (*јел' се тако каже?*) појма нису имали да нас има, да нас је много било тамо где смо, Бог те пита откад, живјели. *Живели*, ти би рекао!

„А, кад сте ви дошли тамо? И где сте жишивели, у којим местима?... Па, све су тамо били...католици. Хрваати...Како сте ви могли бити то... како се сад нама представљате...? Што сте се завадили са комишјама?... Није вам тамо ништа фалило...Зашто сте слушали Мими..Мими..Мил....?“

И све тако изоколишно и бојажљивио, испитују. И прибадају.

А, ми смо, видиш, за њих, *тамо, за вас ту*, да речем, добро знали. За те... питаче. (*Јесам добро...а?*) Али, то је други пар „Батиних“ опанака!

Е, да – нисам заборавила ће сам стала. Тврдо сам још на граничном камену. Али – закратко. Стрпи се, чућеш и виђати све, ко рођеним очима!

Приђем мужу и шапнем:

„Учини оно што и ја будем! И немој се ни на кога освртати! Само мене прати!“

И – у неколико ријечи му испричам што сам смислила.

А он ће: *„за име Исусово, жено, пуцаће на нас...ови! Видиш како су нарогушени.“*

„Нека! Нека пуцају! Кад нас нијесу убили они тамо – неко мора! Ми смо, свеједно, како год да гледаш, метку на... мети!“

(Јесам ово лијепо рекла, а? 'Ајде, реци ти боље! Да чујем!)

И – ја ти, к'о покојни Тито, са ријечи на дјело! Искобељам се некако из *Колоне* – а тешка срца, никад ми теже у животу није било. К'о да остављам некога свога најрођенијега, причаћу о томе посебно, то је за роман - и преко Границе, шиш! Ударим по гасу, а к'о да чујем како ме моја *Колона* (Бог да је поживи, спасила је много свијета!) соколи и бодри:

„Гас! Гас! Само напријед, Милицеее... Мимими...! И не осврћи се, Милицеее! Мимиши...!“

И ево, догде сам довезла.

ДУНАВ, РЕКА ПРИЧА

**Клаудио Магрис „Дунав”, превод са италијанског
Снежана Милинковић, Архипелаг Београд, 2014.**

У књизи “Дунав” тршћански писац Клаудио Магрис крмани пловидбом кроз регион створен и заокружен као Мителевропа, открива познато и непознато, далеко и блиско. Његов беспрекорни наратив, који је стварао 22 године, меша путовања, историју, анегдоту и литературу, да би на крају преузео лоровов венац од писца под чијим утицајем је написао “Дунав”: Песое и Борхеса.

Магрис, водич велике скромности, није само прочитао све што му је било доступно. Он је био свуда и сретао свакога – од ловца запосленог да убија зечеве, фазане и кунџе на бечком Централном гробљу, до проститутке која на Гробљу Безимених оплакује своје мртворођено дете.

Дунав полази од Музеја часовника у Црној шуми, пролази кућу филозофа Хајдегера у Мескирху, пролази поред родне куће злочинца Менгелеа и манастира у коме је један други злочинац, Адолф Ајхман провео одмор. Ослушкујући пулс реке и следећи њен ток, Магрис спаја неспојиво. Тако се, прелазећи из Немачке у Аустрију, зауставља у Линцу, не због његовог најпознатијег сина, злочинца Адолфа Хитлера, већ због непознатог песника, чија се кћерка утопила у Дунаву и који је на дунавској обали извршио самоубиство пресекавши вене.

Магрис стаје и у Артштетену, близу Беча, где је сахрањен надвојвода Франц Фердинанд заједно са својом морганатском супругом Софијом Котек. Њихово двоструко убиство у Сарајеву променило је свет. Фердинанд је био несвакидашња личност, позната и због свог манијачког лова – у току само једног дана убио је 2763 галеба!

Сличних станица низ Дунав има стотине, а на њима, заједно са Магрисом, откривамо хиљадугодишње слојеве културе. Река Дунав има многа имена - Хелдерлин је назвао “Река мелодија”. Од чесме из које истиче и прелази 2888 километара до Црног мора, река повезује Европу и Азију, Немачку и Грчку, клизећи у сунчеву светлост, као сама река живота.

Својим хуманим, панорамским погледом Магрис у светлуцавом одсејају види спајања и ривалитете који су нас покретали и преокретали: свако дрхти пред неким другим – Турци пред аустријском војском која је опседала Београд и аустријска војска пред Турцима који су га поново заузимали.

Лонац који ври, попут несвесног у људској личности, не престаје да спаја и амалгамише све садржаје, да гори, да гута. Магрис своју мрежу простире широко, тако да ниједна риба није исувише мала кад улази у њу. Са подједнаком радозналошћу и узбуђењем посећује собу у којој је Кафка умро, и разговора са консијержом који води рачуна о том месту.

Коначно, кроз “Дунав” Магрис нам преноси да у потпуности разуме лекцију која потиче из Борхесове приче ”Бесмртни”: да ће свако од нас у свом животу играти армију улога у којима ћемо знати, можда само на тренутак, шта значи бити кукавица и храбар, глуп и паметан, ружан и леп.

Небојша БРАДИЋ

ГОРКА МЕЛАНХОЛИЈА И (САМО)ИРОНИЈА

Петар Пајић, *Изабране песме*, СКЗ, Београд, 2014.

У престижној "плавој" библиотеци СКЗ-а са разлогом се појавила књига *Изабраних песама* Петра Пајића (1935) коју је аутор склопио из шест циклуса (седми чини завршна песма *Песници*), углавном, укомпонованој по садржајној блискости, мада је истовремено, очито и извесно преливање песничког поступка.

Наиме, песник Петар Пајић је, заједно са Бранком Миљковићем, био један од оснивача и промотера (нео)симболизма у српском песништву и остао му доследан, нарочито у апсолутном веровању у реч и језик. Ипак, време је учинило своје и Пајићев песнички садржај се кретао од тежње ка непознатом ка оном што га окружује, ка оном што песник препознаје као опасност и за појединца и за колектив. И песнички поступак је трпео, сасвим очекивано и нужно, спонтане и неусиљене промене од оног језика удаљеног од прозног дискурса, који се одликовао сугестивношћу, а не непосредном разумљивошћу, те звучношћу уместо директног означавања, као и симболиком, а не екфразом, па до нарације и зачудне инеусиљене асоцијативности испуњене симболима, додуше.

Као мотивска упоришта Пајићевог песништва (и по ауторовој сугестији) очигледно је да се издвајају реч и језик, север и лед односно вода у њима као симбол, љубав, породица, национално-историјско осећање, пролазност и смрт, па и урбаност и политика, што

очитује песникове тематске отклоне и приближавање самом песniku и његовим читаоцима.

У књизи *Чисто доба* (што је још један од идеала и неопходности симболизма) песник Пајић је оно непознато пронашао у северу и леду који су у дослуху са његовим трагичним осећањем живота и света, што је очито у стиху: "На северу нема наде". Песник се јавља "из престонице леда" где "се глас кочи", а "вид сужава". Штавише, песник се поистовећује са мразом и хладноћом: "У мени је лед". Уочавамо и апокалиптичке слике: "Време је белог, тихог пакла./ Свет се претвара у кристале". Наиме, песник поистовећује чисто са стварним ("и све чисто и стварно бива"). Међутим, Пајићев спецификум, унутар наведеног темата, јесте мотив исконског и хераклитовског елемента – воде ("Боже, заљубљени смо у воду./ У ту истину. Вода је празник", "Мирнија све што је дубља. Сама/ На свету који није њен, а од ње је"), изузетно значајне и за паганизам и за православље, и за појединца као његов верни пратилац од рођења до смрти, а која је у књизи извесна и очекивана спојница севера и леда, којима је вода подарила облик тачније бројне облике. Увођење воде као средишног мотива у Пајићевим књигама, уноси изванредан контрапункт односно појачава већ постојећу опреку у његовим стиховима. Док синтагмом – "ватра снега" и сликом - "и ја у леду чисте страсти горим" песник Пајић уводи парадокс, као и инверзију стварног у нестварно, невидљиво у видљиво (С. Ракитић).

Рано песништво Петра Пајића обележили су и промптно присуство љубави, чији су проносиоци, углавном, чланови породице (пре свега аутентичне слике оца и мајке, које су међу најубедљивијим у српској поезији: "Из њених прстију излећу/ птице,/ цветови,/ шаре,/ њени прсти лепршају у ваздуху/ као лептирови/

који не могу да полете" – песма *Моја мајка хекла*, "Препуно разваљених цркава и лепих недеља, било је умивено горком водом и створено од црног ражаног хлеба који смо јели. Личило је на преорану њиву и на погажену пшеницу" – песма *Лице мога оца*) и вољене особе, које су не само инверзијом времена, удомили и традицију и историју. Посебност је у химничном доживљају мотива љубави, као и у превеликој временској дистанци ("Кроз тебе гледају моји прозори", "Ушла је у самоуслугу. Све је оживело:/ из млека у тетрапаку замукале су краве./ зазеленело се упаковано село,/ мора у конзервама почела да се плаве", "После љубави наше се собе хладе./ Досадно је. Све у сивило тоне./ Грамофони се не врте"). Интересантно је да речи које песник користи, на први поглед, немају значајан значењски потенцијал, међутим, у, како је Миљковић препоручивао, необичном распореду и "сложају речи" (Љ. Недић), речи изражавају неочекивану потенцију, за коју нисмо ни могли претпоставити да је могу поседовати. Наиме, речи не поседују само очекивано значење, већ и оно које им даје сам песник новим и неочекиваним положајем. Песник се не лишава ни еротичности ("Њен пупак постао је земљина оса. Тако наг/ улазио сам у вулкан све до сванућа./ На крају, родио сам се нов, припитомљен, благ"), у којој се управо значења у речима умножавају и доврхуњују на непредвидљив и неочекиван начин.

Ипак, оно по чему је песник Петар Пајић посебно завредио пажњу и критичара и ширег читалачког аудиторијума јесте његово национално-историјско осећање са доста (само)критике и (само)ироније, без икакве идеализације на коју смо навикли, чак и када је лажна. Нарочито у лапидарним стиховима. На пример, издвојени стихови у седмоделној песми *Србија* ("Срби леже покрај друма,/ из главе им ниче шума.// А из сваке српске

главе/ теку мутне три Мораве", "Српског вођу Карађорђа/ убио је други вођа.// Место где је било клање/ Срби зову Радовање.// Убијеном и убици/ дигнути су споменици.// Сад се сваки Србин бије/ са две своје историје"), које није потребно додатно тумачити, јер су упркос својој игривости и неочекиваној зачудности, довољно транспарентни и илуструју вешто и иронично и самокритично упесмљавање историје. У дослуху са овим осећањем јесте и песничково поимање родне земље ("Земља је наша ваљевска као буквар шарена") и својих непосредних предака ("Кад су Срби читали ушима,/ учитељи су им били слепци и просјаци,/ можемо рећи да је то био неписмен народ,/ ал не можемо рећи да је био и неначитан,/ као сада"). Опет јасних и разговетних. Али и горко-медитативних.

У Пајићевом песништву се уочава складност и симбиотичност мотива породице, земље и националног, као и њихова транспозиција кроз временску инверзију. У песама *Вукајло Мишић*, *Опело за Луку Пајића*, *Кад смо били сви у кући* уочавају се преплетаји односа чланова породице, љубави према слободи и земљи (и држави и родном тлу), што све скупа и образује богато Пајићево национално-историјско чувство. Дакле, "породична нит" (Д. Хамовић) се прелива у осећање земље као родног тла и као патриотског завета ("Ти си земља/ Коју дробим у руци"). Управо, сву временску измену и вешти и примерени преобраћај песничког садржаја уочавамо у песми *Лице мога оца* које (лице) представља историјски и национални времеплов, у коме се мотив оца, мотив земље и припадност национу, међусобно преплићу и умрежавају, па и изједначавају. Најчешће између њих постоји знак једнакости.

Отац је једна од стајних тачака Пајићевог песништва. И трагичког искуства и прошлости. И

предвиђања. И континуираног јединства у свим правцима ("Отац живи у сину,/ Син наслеђује очев живот/ И старији од њега/ За своје време"). Спремних, дакле, да досегну до било којег тематског досега песника и да читаоцима понуде обиље заједничкост и између, на први поглед, неспојивих ликова и мотива.

Специфично, али и континуирано је присуство пролазности, које је временом ширило своје досегае и што се може посведочити њеним представама у различитим песмама, а што се и може наслутити из узимања у обзир песникових тематских преокупација. Ипак, потребно је рећи, да је песник Петар Пајић један врло стари лирски мотив, као што је пролазност, на сасвим нов начин, увео у своју поезију и повезао га са читавим низом симболичких елемената (Р. Микић) из песникових мотивских упоришта. Наиме, симболика воде је истовремено и атрибут сакралних сфера, али и дневних тежачких активности и сједињености са земљом, из чега следи дуалитет земаљског (читај пролазног) и непролазног (нематеријалног). Осим тога, мотив пролазности у Пајићевој поезији, поседује неколико својих представа, чак и неочекиваних. И мотив смрти, близак песниковом оправданом осећању живота и света, као и његовом национално-историјском доживљају, преплиће мотив пролазности и семантички га допуњује, што сведоче бројне песме.

Пајићеве читаоце, нарочито из доба песниковог неосимболизма, је зачудила његова извесна друштвена одговорност, јер песник никако није могао одолети данашњим трагичим збивањима (неспојивих са историјско-националним искуством нација којем песник припада), што се убедљиво очитује и из самих наслова песама, као што су: *Слика из новина*, *Плишана револуција*, *Карневалска револуција*, *Градови неона и дима*. Осим

урбаног и свакодневног односно ближе прошлости удомиле су се и карикатуралне слике дневно-политичког, нарочито у нетом поменутој песми *Карневалска револуција* у којој се иронично и саркастично представља слика других према нама заснована на лажима, лицемерју и очигледном двоструком систему вредновања, због чега се нико од меркантилних проносиоца интереса не стиди: „Кад је на улици академик/ почео да лупа у шерпу,/ а професор/ да дува у пиштаљку,/ кад је судија за прекршаје/ ставио канту на главу,/ кад су сви затрубили, залупали, зазвонили,/ тек тада је Запад рекао:/ Срби су озбиљан народ“. Штавише, песник је оправдано приметио максимум – што горе, то боље (често карактеристична за наш народ), као и давнашњу песничку слика изласка из себе, претварајући их заједно, у надреалну представу: „Кад су сви изашли на улицу,/ бебе из обданишта,/ а унутра остала само министарка за бригу о породици,/ ђаци из школа, студенти са факултета,/ а унутра остао само министар просвете,/ радници из фабрика,/ а унутра остао само министар привреде,/ болесници из болница,/ а унутра остао само министар здравља,/ посланици из Скупштине,/ а унутра за говорницом остао само председник Скупштине,/ кад су сви, сви, сви, изашли из кућа,/ а у кући остао само вођа,/ кад су сви кренули/ и почели да се врте у круг,/ тек тада је Запад рекао:/ Срби су, коначно,/ пронашли свој пут“.

Нетом цитирани стихови сведоче раније поменутом померању песниковог језика ка наративном, медитативном и ироничном односно самоироничном дискурсу, што је сасвим прихватљиво, не само новим квалитетом стихова који се нису лишили оног насушног симболичног наноса, него и дужином и временом песничког трајања, већ дужег од пола века.

Већ је назначен песнички поступак Петра Пајића неочекиваног мењања семантичке перспективе, при чему се непрекидно помера тачка гледишта. Овакав поступак је поред извесног нивоа апстракције, подразумевао и вигилне малармеовске асоцијације, неретко и зачудне (Шкловски), а што је све било нужно дисовској преегзистенцији (Р. Микић) – „покушају да се у сећању нађе слика онога са чим се суочавамо у стварности, али и да се из сећања изведе тумачење садашњег тренутка“ (Р. Микић), што и јесте наш усуд да живимо оно јуче од којег смо зазирали, али и које смо оправдано и са разлогом слутили. Осим тога и инверзија времена односно извесна временска цикличност је део наше стварности која је често нестварност, а на шта песник Петар Пајић упорно упозорава својим транспарентним и горко-иронично-меланхолично-медитативним дискурсом, чак и када је неосимболистички, надреалан или пак наративан у свом императивном посредовању света језиком и његовим чаролијама и моћима.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

ЕСЕЈИСТИЧКИ ФРАГМЕНТИ

**Мирослав Максимовић, Скривени посао,
НБ „Стефан Првовенчани”, 2014.**

Књига фрагмената Мирослава Максимовића добила је име по искуственом и есенцијалном ставу Стевана Раичковића о песниковом раду на поезији као скривеном послу. Залажући се за поезију, најбољи део савремене српске књижевности, фрагменти песника Мирослава Максимовића (есеји, записи, коментари, глосе) раде луцидно без предаха, духовито бране слободу и достојанство поезије, притиснуту светском и домаћом кризом, транзицијом, тиранијом тржишта, политике па све до како писати песме и живети у условима суровим за песнике и поезију.

Идеја о скривеном послу је кључни и кружни задатак Мирослава Максимовића у одбрани поезије данас. Наслањајући се на Раичковићев став песник Максимовић укључује низ аспеката најпре из окружења поезије (епоха, друштвени простор, тржиште, слобода мисли и говора, новац, награде, рат, љубав...) и следствено из сложеног организма саме поезије (неразумљивост, модерност, форма, сонет, трајно и ефемерно) и на крају како живети и бити песник.

Максимовић је јасан да Стеван Раичковић, о коме је подобро писао, нема формулисану своју поезију, али истиче да се из песама ипак могу извући песникови поетички ставови. У овом смислу за Максимовића је индикативан сонет „На септембарској плажи у Херцеговном 1991. године”. Прелет авиона,

близина новљанско-хрватске границе, беспомоћност на празној плажи. осећање, мисао, расположење, ситуација, пејзаж - све се стопило у песму која догађај „диже у метафизичке висине”. Догађај постоји као повод, „али сам настанак песме не може се ни опипати, ни видети, ни описати” закључује Максимовић речима Стевана Раичковића: „Песников рад на поезији је скривени посао”.

Уопштено гледано, Раичковићева песма често смисао живота тражи у тренутку, јер је тренутак изразити представник времена. „Тренутак је кратак и треба га напречац ухватити за узде” - формулише песник у песми „Људи се буде без оружја” свој поетички став, а у песми „Тренутак” нагласио је да неспоразуми расту што не унемо да продужимо тренутак.

Мирослав Максимовић је на особен начин пришао старој теми о неразумљивости модерне поезије. Још пре неколико деценија Бранко Миљковић је за неразумљивости окривио „лаковерност читалачке публике”. По теоретичару Х. Р. Јаусу потребан је информисан и компетентан читалац. Максимовић је сасвим на Јаусовом становишту - језик модерне поезије је све сложенији и све се више удаљавао од свакодневног језика, „то је једноставно други ниво језика” (с.63), те читаоцу који није у њему модерна поезија је неразумљива.

Наш аутор је децидан: песника нема ако не пронађе свој језик. „Можда је модерност суштински”, пише Максимовић, „управо то: потреба да се изађе из окошталих и потрошених облика стварања, у којима више не може да се дише и да се дође до новог, свог језика” (с 74) Додајмо: језик у језику, та валеријевска језичка игра и чини песму песмом.

У препоруци како читати ове фрагменте аутор је истакао да је поезија главни јунак књиге и да је покушао да открије неке елементе „скривеног посла”. Али поаровски задатак у откривању ове тајне не доноси резултате, јер заплета нема. Али је зато ауторова окренутост аутентичној поезији трајна. За њу се песник Мирослав Максимовић залаже, те његови есејистички фрагменти вредносно воде одбрани поезије од актуелних недаћа широм света, нарочито од идеологије тржишта и профита, али и од штете коју наносе недаровити и нападни амбицијуси и од затварања хоризонта у „цеховске или друге уже видике”. Максимовићеви фрагменти остају кореспондентни у првом реду зато што се одвијају унутар поља бриге и одговорности за песничку реч.

Милош ПЕТРОВИЋ

ИМПРЕСИЈЕ СА ПУТА

**Мићо Цвијетић, Блиске даљине Москва и Кијев,
Свет књиге, Београд, 2013.**

У књизи путописа „Блиске даљине Москва и Кијев“, из неисцрпне жудње љепоти, језиком особеног сензибилитета, Мићо Цвијетић ријечима отвара врата из мноштва стаза чудесно блиских даљина два братска града.

Ритам заноса и сјете Цвијетићеве синтаксе трага, у продубљивању мисаоности о разуђеним значењима токова времена. Успоставља паралеле у поређењу условно посљедичних кодова из сложене историје до личног трену, у пролазности овоземаљског постојања.

По диктату унутрашњег императива трага за љепотом, у надахнућу мотивисаном сусретима, ови градови се доимају као облици људске душе. Природно је концентрисање асоцијација. Подстакнуто је гледањем у бескрај душе градова, који дишу и кроз вјетар, из даљина. Асоцијативна мисаоност отвара и затвара стварне и невидљиве прозоре из рушевина и паљевина улицама из старе, нове и најновије драме.

Из таме историје, тренем гледања засијају храмови, међу којима блиста највећа православна богомоља Храм Христа Спаситеља у Москви. У тиховању хиљаде вјерника, молитвом обједињују тргове из Москве, Кијева, из Коломенског Кремља... Са тргова израњају облици људске душе, гласови свељубави словенске и, уопште, човјечије душе жедне разумијевања и топлине ријечи из разних језика.

Гледање у бескрај човјечије душе у облицима природе градова, из макро природе отварају се катарзичне сли-

ке. У звуцима разних језика трепере посебности ријечи љубави, у звонима сијају зрнца кристала. Зауостављају и ублажавју насиље из похлепе и зависти од библијског усудног до садашњег подстицаног удеса међубратског сукоба.

Богатом лексиком у цјеловитој структури књиге, Цвијетић језгровито назначава токове обнављања живота градова у природи, након падања лишћа, односно погибија из бесмислених сукоба и ратова.

Фреквентне синтагме и лајт мотиви варирају преплете боја сугестивне мисаоности. Егзамплар је језички знак „мириси бреза”, који у полифоном звучању дочарава ширину словенске душе из руске природе. Сугерише препознавања из открића љепоте у додиру са лајт мотивом означеним синтагмом „мирис јоргована“. Упућује на могуће додире неспојивих нити из блиских даљина. Невидљиво се дотичу у сновима и јави, од дјетињства и прије рођења и послије одласка у невид. Затрепери мисао у суочењима широм отворених очију, у значењима са мјеста сусрета, у трену чудесне љепоте на трговима Москве и Кијева. Мирише у звуцима прољеће обновљених звона православних богомоља. Звуци и јеке изражавају облике чежње за продужењем овоземаљског мириса у даху цвјетова, из трена младости и љепоте, уопште..

Гледање са пута у Москву и Кијев обогато је и проткано енциклопедијским документарним чињеницама, које је Цвијетић, вјероватно, морао да провјерава кроз неколике године, у обликовању путописа. Трајно мотивисан дубином доживљаја сусрета љепоте, у мислима наставља путовање, што се очитује у ствралаштву. Свакако, путовање је умјетнику нужно, у стварности или у мислима, ради јаснијег гледања и одгонетања блиских даљина.

По императиву жудње, слично неко жедан тежи извору, и додиру властитог или блиског лица са слике

настале у огледалима скадарлијске кафане из Београда, сјетни смијешак дозива из цртежа са зида галерије портрета из Москве.

Пјесничка осјећајност обилато преплетна документарношћу, у густини путописног ткања, аутентично из конкретних ситуација показује тајне знаке о условљеностима постојања у трагању мјери равнотеже на клацкалици добра и зла.

У ширини, мотив путовања „природно, заузима значајн дио који се остварује разгранатим поређењима на принципу Некад и Сад. Некад је пут из младости 1975, преко туристичке агенције „Путник“, уобичајеном седмодневном новембарском маршрутом до Москве, Кијева и Лењинграда. Друго путовање је Сад у зрелом добу, након неколике деценије тешког животног искуства. Ово путовање се отвара по књижевничким пословима; као члан делегације УКС, половином маја 2007. г. аутор учествује на Светковини дана Ћирила и Методија у Коломни од Москве удаљеној сат и по вожње. И, у октобру исте године учествује на Међународном скупу „Реч без граница“ у Кијеву. Из ширине поређења Некад и Сад, мисаони рукавци тумаче сложеност живота у токовим и након насталих промјена. Поруке вибрирају из више планова, поређењем карактеристичних временских ситуација „почев од античког доба. У фокусу је и међувријеме од два путовања, у коме је аутор боравио и у другим градовима и земљама Европе. Такође, и прије свега, функционишу поређења са ситуацијама како из историјских збивања тако из трагичних догађања из некадашње отаџбине.

Рефлексивност трага за истинама, правдом и праведности, почев од младалачког илузионистичког до зрелог доба. Провјерава одговорност заноса и заблуда из паралених слика симболично–метафоричних значења.

Ослонац и подстицај трагачком импулсу потиче из коријенског завичајног кода српског језика и књижевности светославља. Захваљујући критичној добронамјерности може да свестрано одгонета енигме живота, уопште. Нужно опсервира о блиским даљинама, у провјеравању личног и идентитета народа, коме припада. Мисаоне поруке еманирају из дубина додира недодирљивог. Преплићу се животне ситуације међу градовима и народима, посебно у словенским. Токови кроз историју, у знатној мјери су последице сеоба и трагичности деоба. То илуструју, често апострофирани примјери из романа М. Црњанског.

Цвијетићева запажања, махом, инсистирају на немогућности јаснијег разграничења црте између збиље и легенде. Подједнаком јачином опомињу на апсурдност међусобног братског сукобљавања, уништавања из зависти. Насупрот најмрачнијим странама микро и макро свијета израњају симболи свјетлости и љепоте у облицима стварања. Освјетљавају стазе на ширини пута, као и ова путописна књига, састављена од два дијела цјеловите структуре. За почетак првог дијела (Москва), од 28 посебних наслова, узете су Његошеве мисли, којима се истиче да онај ко не путује и не живи. Мото другог дијела (Кијев) од 25 посебних наслова, природно, наставља и шири кругове рефлексивности порукама Исидоре Секулић о путовању, као нагону и потреби да се „завири у загонетку у тешку илузију времена“. На крају књиге, из трагачког импулса, Цвијетићева реченица се доима као поента: „Човек се на путовању сам са собом саставља“ (стр.194)

У састављању са собом помажу осјећаји свјежине мириса у звуцима из блиских даљина. „Још из даљине, кад смо се приближавали граду, фасцинирале су ме куполе и крстови како се пресијавају на сунцу“ (стр.

27.). Презентирањем мозаика хронологије настанка, нестанка и васкрсавања православних богомоља, Цвијетић медитира пред љепотом Храма Христа Спаситеља, као пред љепотом и божанском и људском. Пружа наду за избављење насупрот галопирајућег планетарног зла. Упркос злу рушења и паљења, звоно и ивицом са остатака зида, из рушевине звони. Неуништиво вапи за љепотом, која васкрсава из пепела. Обновљени звуци упозоравају на узалудност насиља међу народима и религијама. Усхићен обнављањем љепоте, вјечној мети злим дусима, Цвијетић цитира Рилкеову реченицу: “Русија је једина држава која се граничи с Богом“ (стр. 59.)

Илустративан је и дио описа Светковине дана равноапостола Ћирила и Методија у Коломни, граду на три ријеке: “Слојевити музичко литерани програм под геслом „У почетку бејаше Слово“, *У искому, на почетку бејаше реч* .

Како почиње Јеванђеље по Јовану и прва реченица коју је свети Ћирило превео на црквенословенски. Тако је сам спектакл означен искомском симболиком“ (стр. 59.). О спектаклу говоре дијелови коментара: „Каква очаравајућа сценографија и кореографија, раскошни костими и кројеви из древних епоха и новијих времена играчи и певачи на сцени, која енергија у покретима и гласовима .Звучни и светлосни ефекти, спектри живих боја. Какав спектакл на отвореном у мајској ноћи на отвореном између коломенског Кремља и река“.(стр. 61.).

Карактеристична реченица изражава мјеру узбуђења: „И сам се некако споро трезним, омађијан чудесном лепотом. Не само синоћ, већ свих претходних дана“.(стр.62.). Доживљаји љепоте продужевају живот и у путописима. Са путовања које траје у мислима, нужно се рађају путописи, то јест умјетничко дјело, као „крик душе“ .

Опсеревирајући о дјелима многобројних имена умјетности из историје и савременог доба, Цвијетић се, посебно, осврће на дјело великог савременог руског скулптора. То је Церетли, који је рекао да је умјетност „крик душе“ . Дивљење пред његовим дјелом илуструју реченице: “Церетли је уметнички обликовао царски лик, који је састављен у калуп и изливен у бронзи. Уследило је преношење вајарског дела на споменички тестамент, на лађу и воду... У све је уденуо себе, блесак и крик властите душе.“(стр. 94.). Иначе, виспрана поређења; о дјелима из галерија, о многобројним дјелима и животима књижевних ствараоца, о мјестима њиховог рођења, о споменицима и гробовима, продубљују токове путописних рефлексја.

Посебна топлина одише у пасажима о Јесењиновом завичају и Толстојевом московском дому.

Један од централних тематских кругова су питања језика и стваралаштва. Стваралаштво, односно љепота је пресудна у борби за опстанак доброте и љепоте против зла. Порука наглашава значај ријечи које уважавају другачије облике и гласове из разноврсних језика. То је дио опсеревирања из темата са међународног скупа „Реч без граница“ у Кијеву. Иначе, Кијев је град у коме су се догодиле изразито велике промјене у односу на младалачко ауторово виђење. Промјене су уочљиве и споља, на примјер у новопостављеним спомен обиљежјима на трговима и улицама. Са трга овог града је уклоњен Лењин, за разлику од Москве, у којој не руше већ остављају споменике, као дио опомене на заблуде и заносе. У Москви, посјетиоци који желе могу да виде и балзамовани Лењинов лик, за чије је виђење, Некад, сатима чекано, у младалачкој илузији да је „могућ праведни свет, те да је овај човек његов весник, месије и пророк“ (стр.69). Примјери различитог односа према

традицији отварају безброј питања моралних норми, критичности, одговорности и добронамјерности. Друштвене промјене узрокују карактеристичну људску изгубљеност. Апострофирана је у варијацијама мотива импресивно идиличне слике жене, која храни голубове: “На глави јој бели шешир са великим ободом, а поред ње торба из које им нутка храну. Седају на њена рамена, лактове, дланове, чак раширене прсте; каче на ободу шешира. Слећу и узлећу, узајамно мазе; нуде топлину. У отуђеном и хладном свету, деле самоћу. Не базиру се на пролазнице... али ми се и касније повремено јављао онај чудесан приказ жене и голубова на кијевском брегу.” (стр. 125.)

Из ткања сложених и замршених нити животних судбина блиских даљина, издваја се дирљиви примјер из личног родослова. Посебно је упечатљива прича о Рускињи из Кијева, баки Вјери коју је страствена љубав довела у Сарајево, у коме је, уз помоћ „сингерице“, поклоном добре комшинице Муслиманке, породицу хранила, стварјући животне услове и потомцима оставила стан на сарајевском Маријин Двору.

Путописна књига Мића Цвијетића представља праву ризницу импресивних података из културне историје, уопште, човјека као дијела тајне у природи. Стога је свакоме на стварном или у путу кроз мисли за Москву и Кијев, или на било коју страну свијета, драгоцјена и добро дошла ова књига. Лијеп је и неопходан путописни приручник, који тражи ишчитавање. Као саговорник пружа естетску катарзу и неисцрпно богатство података, из путописног дискурса. Може да коореспондира и са ритмом стихова Јесењина, Рилкеа, Шевченка, Витмена, Миљковића, Бодлера, Марине Цветајеве...

Ружица КОМАР

РАЗГРАНАВАЊЕ НАЦИОНА

**Јанко Вујиновић: Књига о храсту,
„Филип Вишњић”, Београд, 2014**

Своју нову књигу именом *Књига о храсту* Јанко Вујиновић, песник и прозни писац, назначава као сакупљену књигу, творевину, избегнувши да је крсти као роман. Настајала је двадесетак година на размахнутом простору, на средокраћи непостојећег Панонског и постојећег Балтичког мора. Како аутор рече обухвата временско раздобље „између реалне праисторије и, такорећи, нестварне нам скорије повести.“

Наратори су по њему именовани или неименовани (у смењивању): сакупљачи, састављачи, назови приређивачи, коаутори: именовани су Слепац, Памтиша, Путник, Приповедач, Казивач, у смењивању. Аутор у уводном делу заокупљен је мишљу о трајању дела, судбини творца и дела самог. Понекад „ствараоцу припадне пострадање а творевини будућност“, или „твориоцу земаљске лагодности а творби заборав.“ (Драшко Ређеп у књизи есеја *Конкретни читалац* зна да каже: каткад биографија наткрили дело а каткад се дело отме биографији.) Јанко Вујиновић, јасно, даје предност делу а не творитељу.

По аутору, *Књига о храсту* тролисно је разбокорени спис прехришћанства, средњевековља и столица данашње сербске. Но, отело се састављачу књиге и многолисно разгранавље којим су обухваћене сеобе и деобе, настајања и нестајања, оружана пострадања и упорна напорна згаришна обнављања. Да би се пред читаоцем смењивале скаске, предања, историјске мене,

фактографски подаци, исконструисане „истине“, да би у низу без краја дефиловали псовачи (на Поћорека, на свога владара, светиње своје и туђе), букачи, пијанци, трезвењаци, певачи мирних, но и дрчних песама, свадљивци, сељаци, ратници туђи и овдашњи, потребно је било увођење нарације историчара, дипломата, војника, сељачке здраве логике (сељаке најчешће нико ништа не пита), писаца (Црњански, Рејмонт), одломци из литературе, сав тај привид какофонije казивања који се слива у симболику моћног дрвета изниклог на вису Цера са кога се види цела Србија – *ХРАСТА*.

Има Херман Хесе запис насловљен *Жал за једним старим дрветом*, којим потврђује моје убеђење да се привид припадања месту дубоко везује за наизглед профане предмете и појаве које временом добијају улогу симбола, у животу који се „троши и осипа“ (Иво Андрић). По страни, за трен, оставимо моћни храст који олиставља живот пред очима Андреје Болконског, поручујући му да живот у тридесетој није завршен. Код Јанка Вујиновића храст је хранитељ, исцелитељ, градитељ; он греје и хлади. Заштитник је од свега: од невремена, и од јаре, и жеге, и успаљености сваке. Из дуба, храста, излеће рој. Не усмериш ли га, он одлете ван домашаја. Аутор користи сва три степена компарације: дрво – живо биће, дрво – човек, дрво – људ. Храст је запис, судбинско показанье народа у вековној муци одржања. Дуб је запис, историја, крст. Видик пукао са њега на ову и ону страну Дрине, а о Церу и да не говоримо, као на длану је он, и цркве, и куле, и путеи ишчезли. Прибира храст разне намернике из времена разних, који долазе и пролазе, те звериње, и опаснике, и залуднике, измишљене и оне по историјским и другим записима помињане. Храст траје, а долазници пролазе, с зверињем, травама и водама.

Тумачења о постанку храста различна су. Једно од могућих је да његово стабло није ништа друго до стабло словенства а једна од грана су Срби. По другим изворима војвода Рађ, кога историја не бележи, али га народни казивачи смишљају, први је храст засадио. По трећима, или првима, свеједно, храст је на врх Цера изникао, на место Обилићева рођења. Да би се до Обилића дошло, читалац ће са уживањем прочитати чудесну скаску, поетску одастичну песму у прози *Чобанин и цар*. У њој је дато све да би се потом чудо здесило: осамне жене у гори зеленој, људескаре пола људи пола звери, чулно али не и простачко спопадање из кога се рађа момак који са гором другује, кобила га доји и задаја, змије се у корење дрвећа од њега склањају, царски се војници пред снагом његовом у стиду и зависти приклањају. Цар ће га штитоношом учинити, а име му славно надасве по митским и псеудоисторијским забелешкама поста – Обилић. Народско веровање уплешће се још дубље у дуб. Кад на Огњену Марију муња заигра и кад кола светог Илије загрме изнад нас, он, храст, у земљу их проведе. А свети Пантелеја, бог ветрова рођен из дупље огромног стабла пушта из њега свежину, из крошње у летњој јари. Вешто Вујиновић уплиће и причу о невољама нероткиња, илити бездетница, о њиховим залудним тумарањима по лекарима, траварима, манастирима. О ноћивању под храстом – записом и врелим ноћима узнебесеним, иза којих се заматак уобличава у нутрини, и наставља дом и род.

У творевину Јанка Вујиновића ушле су и бајковите топонимске одреднице манастира (Каона, Чокешина, Видин град...), и митска прича о бику и земљи, и настанку Европе, и Балкана, о великој сеоби Словена; о сеобама као проклетству живља на овим просторима, од продора полумесеца на Балкан чак по два три пута у столећу

(код Црњанског мотив сеоба као вечитог кретања; код нашег савременика Вучине Шћекића у *Позајмљеним завичајима* – измештање по сили политичких прилика). Код Вујиновића историјске мене прате силе природе, те тако годину 1903, кад се угаси лоза Обреновића. Муње су се укрштале, а једна другој реп су јеле. А све, и нек није баш тако било, ионако ишчезава. Само прича остаје. И једном испричана, истина постаје. Чак и о списатељу (Хромом Вуку) који је штовао хајдучију и који се занимао за еротску страну национа, и Вељку Петровићу који је штовао Списатеља, а обојица, не штовали, но на женскиње навалентни били. Зашто ово помињати? Не рече ли сам наш казивач да зло јесте расејано по свету али није подједнако распоређено. Каткад се мора од њега мало и предахнути.

Међутим, зло је на прилику и жалост, посебну у 20. веку неизбежно. И нема граница, Вујиновић каза. Ако је храст главни жив створ у књизи, кључни, незаобилазни догађај јесте 19. август 1914, Преображење Господње, и литија око храста мештана подрињских села. Масакр Аустроугара над нејачи слике су надреалне, непојамно сурове (бајонетима по слепцу, трудници, нерођеном чеду, четрнаестогодишњем дечаку, старици, по свему што се миче). Помор. Пуцају поданички, са многих страна збрати нељуди (Мађари, Чеси, Словаци, Хрвати, Босанци и Херцеговци, Јевреји...). Пуцају у кошеве с пшеницом, у сноплје лана, у спрему девојачку, у иконе. Дуб запалише некрсти. Аутор закључује: „Нема тог погибенија које народ не преживи.“ Странице помора чељади на литији и у селу, најстрашнија је осуда зла, овај пут ратнога зла, као неисказивог апсурда у људском делању.

Вујиновић користи и сведочења Цона Рида који је двадесет и осам дана боравио у Србији, у пролеће 1915. и оставио податке о бестијању аустроугарске војне.

Низ сцена забележио је путописац о страдању и смрти, уз ход по бехару и костима, по води над надувеним телесима, кроз опустели Шабац, кроз тифусно Ваљево.

После Цера живот се враћао. Мртви сахрањени, куће се поправљају, сеје се и посејано чека да стаса за браће. Осећа народ да Цер није крај и да ће погибија бити још. И припитује се чега ради се све догађа, што се Цар далеки на наше њиве љути. Што Господ напусти народ. Потом, кад погибије прођоше, на месту опрљеног хроста зидала се богомоља, а уз плочу на којој су имена двадесет једног погинулог ратника Дринске дивизије. Казивач назначава понављање зла опаском да ће црква трајати до 1941. до нове (опет) немачке казнене експедиције. Треба поменути и завршне записе: сусрет Немца из Улма, Хајнриха Х, у потрази за гробом сина Михала, на Церу погинулог, и млинара из Поцерине, чији син Михајло остаде негде у Улму, мртав ил` жив – то стари не зна. Два оца у трагању за несталим синовима, у бесмислу рата и свеопштег страдања.

Аутор се у својим приповестима позива на многе хронике, летописе, записе, на фактографске податке и појединачна казивања, народна предања. Уводи у причу фусноте, допуне, објашњења, додатке, претпоставке, позивање на изворе и квазиизворе. Имагинација све обједињује, језичко обиље мења се у складу са променом временског премрежења, са годинама казивача и статусним припадањем. Најсочнији, разбокорени и ничим ометен је језик кад се у народском миљеу развезује.

Све се кристалише у храсту, дубу, и показује веру у опстанак упркос недаћама са сваколиких страна донетим бурама, олујним ветровима, што својом лудом главом, а више туђим злим чињењем и нечињењем.

Гордана ВЛАХОВИЋ

ИСТОРИЈА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ
др МИОМИРА З. МИЛИНКОВИЋА

Недавно је београдско издавачко предузеће „Букленд“ објавило „Историју српске књижевности за децу и младе“, истакнутог историчара, песника и приповедача др Миомира Милинковића, професора Учитељског факултета у Ужицу. Ова научна студија је резултат дводеценијског изучавања литературе за најмлађе, а ради се о монографији од изузетног националног значаја, првој те врсте у Србији, која нуди нова и систематизована сазнања из српске књижевне историје. Она је неопходна за садашње и будуће генерације студената и других читалаца, а посебно за књижевне историчаре, теоретичаре и критичаре.

Свака уметност, ма колико стара или млада, има своју историју. Милинковић је сматрао да књижевност за децу и младе, као посебан вид књижевне уметности заслужује да има своју историју. Провео је око 20 година на истраживању у овој области од најстаријих времена до данас. При том је настојао да поједина раздобља књижевности за децу и младе посматра у контексту друштвених, историјских и културних прилика, а посебно са становишта књижевних школа, епоха и праваца. При том је имао у виду да овај облик књижевне уметности још увек није довољно истражен и да нема целовите, јасне прегледе, судове и оцене, да још увек нема своју поетику и да ваља озбиљно приступити

свеобухватном сагледавању развојних токова овог вида уметности.

Пошто је народно стваралаштво најстарији облик духовног испољавања сваког народа, па и српског, полазећи од тог става аутор је узео да је прва етапа у развоју књижевности за децу и младе усмена књижевност, која није стварана искључиво за децу, али је по својој структури и начину уметничког обликовања примерена афинитету најмлађих читалаца

Друга фаза у развоју књижевности за децу и младе је дуг хронолошки низ све до Јована Јовановића Змаја. У тој фази обухваћена су дела великих српских просветитеља, који представљају стубове српске културе, као што су Гаврило Стефановић Венцловић, Захарије Стефановић Орфелин, а нарочито Доситеј Обрадовић.

Трећа етапа у развоју српске књижевности за децу и младе је Змајево доба, обухвата 19. и почетак 20. века до почетка Првог светског рата. Змај је створио једну целу књижевност и овај вид књижевног стварања подигао на модеран европски ниво. Он је својом поезијом утемељио путеве и правце модерних токова у развоју овог вида уметности. У том периоду певају и други песници за децу, али централно место припада Змају. Посебно поглавље у овој фази развоја припада српским листовима и часописима за децу, који су излазили у Војводини. Змај је био покретач и уредник више часописа и испевао је више од 1.000 песама.

Четврта фаза у развоју српске књижевности за децу је између два светска рата. То је време српске авангарде, која је отворила нове путеве и правце књижевности, време када је настало више од 30 књижевних манифеста, књижевних школа и програма.

Тај период имао је утицаја и на развој књижевности за децу и младе. Рефлекси надреализма и социјалне литературе нарочито ће одјекнути у поезији Александра Вуча, који је започео, првенствено, на стилском плану модерне токове поезије. Али ту су и други песници који су у Историји добили своје место, међу којима су: Десанка Максимовић, Гвидо Тартаља, Брана Цветковић, Андра Франичевић и други.

Пета фаза у развоју ове врсте књижевности почиње у другој половини 20. века и траје до његовог краја. Почети ове фазе обележени су делима са ратном тематиком у свим жанровима књижевног стварања. Тако је настао цео циклус романа са ратном тематиком писаца, као што су: Бранко Ћопић, Арсен Диклић, Алекса Микић и други. Међутим, посебно место у овој фази историчар Милинковић даје Душку Радовићу, који је 1954. г. објавио песничку збирку „Поштована децо“ и утемељио модерне правце, како у стварању тако и у тумачењу поезије. У тој фази имамо две линије на којима се развија и разгранава књижевност за децу и младе. Једна је Ћопићевска на којој преовлађују игра, хумор и тонови изворног мелоса, а друга је Душко Радовићевска у којој доминира апсурд, нонсенс, парадокс и пародија. Но, било о којој линији да је реч може се рећи да је ово најплоднија и најдинамичнија фаза у развоју књижевности за децу и младе у којој аутор, поред већ поменутих имена, посебну пажњу посвећује песницима и писцима, као што су: Момчило Тешић, Драган Лукић, Мика Антић, Мића Данојлић, Добрица Ерић, Гордана Брајовић и други.

Шесту фазу професор Милинковић је насловио „на размеђи двају векова“ и он ту истиче да се српска

књижевност у 21. веку разгранана у више напредних нивоа и да на њен данашњи профил утичу три генерације писаца: прва, која је започела токове модерних књижевних тенденција после Другог светског рата, друга, средња, која је 70 и 80 година 20. в. интензивирала динамику већ започетих токова модерног стварања и трећа, најмлађа, која ствара на размеђи двају векова и миленијума и која још увек тражи свој књижевни пут.

Милинковић у својој Историји прати и развој књижевно критичке мисли српске књижевности. Он ту полази од става да књижевна критика (да се послужимо речима Дубровског) „кад открива један видеокруг, увек скрива неки други видокруг“, тиме хоће рећи да књижевна критика сама по себи није довољна да се у потпуности сагледа генетички развој књижевне уметности, то јест да књижевни историчар ма колико настојао да буде објективан не може умаћи својој индивидуалности, својој националности, конфесионалности и емоцији. Данашња књижевно критичка мисао је у интензивној фази развоја. Према мишљењу овог теоретичара пажњу књижевне науке заслужују само они критичари и естетичари, који са једнаким интересовањем сагледавају садржину и форму књижевног дела не запостављајући при том искуства ранијих историчара.

Сваком историчару он даје за право на сопствене судове у односу на конкретно дело, које је само делић универзалне лепоте. Колико год је данас неприхватљиво инсистирање на утилитарном толико је неприхватљиво и истрајавање на лепом, које не би зрачило етичким и социолошким принципима. Писац са одраслим читаоцем успоставља однос етичко естетске природе, док је ниво остварене комуникације са дететом условљен

способношћу да своју визију света прилагоди афинитету и могућностима дечије перцепције. У том контексту Миомир Милинковић истиче да су велики допринос развоју књижевне науке овог вида уметности дали истакнути критичари: Јаша Продановић, Милан Шевић, Марко Ристић, Сима Цуцић, Владимир Миларић, Милан Пражић, Драгутин Огњановић и Славољуб Обрадовић, а од критичара који још увек стварају посебну пажњу посвећује Слободану Ж. Марковићу, Воји Марјановићу, Цвијетину Ристановићу, Зорици Турјачанин, Драгољубу Јекнићу и Тихомиру Петровићу.

Ова књига је од изузетног националног значаја, а могу је користити пре свега, изучаваоци књижевности за децу и младе, књижевни историчари и теоретичари, али и студенти свих факултета на којима се књижевност за децу и младе изучава као студијски програм.

Живомир МИЛЕНКОВИЋ